

ΕΣΤΙΑ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

Τόμος ΚΒ'

Συνδρομή ἑτησία: Ἐν Ἑλλάδι φρ. 12, ἐν ἀλλοδαπῇ φρ. 20 — Αἱ συνδρομαὶ ἔρχονται ἀπὸ 1 Ἰανουαρίου. Ἐκαστὸν ἔτος καὶ εἶνε ἑτήσια. — Γραφεῖον Δισυδ. Ὁδὸς Σταδίου 82.

31 Αὐγούστου 1886

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ, ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑ, ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Πᾶν ἔθνος διανύσαν ἤδη περιόδον τινα πολιτισμοῦ ἔχει μικρὸν ἢ μέγα πλῆθος πνευματικῶν προϊόντων διὰ τοῦ γραπτοῦ λόγου ἐκφερομένων, ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἔχει μικρὸν ἢ μέγα πλῆθος ποιημάτων ἢ συγγραμμάτων. Τὸ σύνολον τῶν τοιούτου εἶδους πνευματικῶν προϊόντων ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν νεωτέρων δυτικῶν ἔθνων τῆς Εὐρώπης *Littérature, Literatur*, ἐκ τοῦ λατινικοῦ *Literatura*, ὅπερ, παραγόμενον ἐκ τοῦ *literae* = γράμματα καὶ ἄλλο τι σημαίνει παρά τοῖς δόκιμοις τῶν Ῥωμαίων, ἔλαβε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς παρακμῆς ταύτης τὴν σημασίαν. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα εὐρωπαϊκὰ ἔθνη παραλαβόντα ἐκ παραδόσεως τὴν τε λέξιν καὶ σημασίαν διετήρησαν αὐτὴν μέχρι τῆς ἡμέρας, ὅθεν λέγεται: *Littérature grecque, française, allemande-griechische, römische, französische, deutsche Literatur*. Οἱ δὲ Γερμανοὶ ἐπ' ἐσχάτων διὰ τινων προσδιορισμῶν καὶ διὰ συγγνωστῆς καταχρήσεως ἐτροποποίησαν τὴν σημασίαν αὐτῆς εἰς ἀκριβεστέραν ἔκφρασιν τοῦ πράγματος ὡς ἐξῆς: Ἐπειδὴ εἶνε γνωστὸν ὅτι ἅπαντα τὰ διὰ τοῦ γραπτοῦ λόγου ἐκφερόμενα πνευματικὰ προϊόντα δὲν εἶνε τὰ κυρίως ἐκδηλοῦντα τὴν πνευματικὴν ιδιοσύνην καὶ τὸν ἰδιαιτερόν χαρακτήρα τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ τινὰ μόνον οἷα τὰ διάφορα ποιήματα ἢ συγγραμματα, τὰ γενικώτερον εἰς τὴν διάπλασιν τοῦ πνεύματος καὶ τῶν ἠθῶν ἀποβλέποντα, τὰ δὲ πλείστα τὰ εἰς τὴν καλλιέργειαν μιᾶς τινος ἐπιστήμης προσωρισμένα, εἰς οἰανδήποτε γλῶσσαν καὶ ἂν εἶνε γεγραμμένα, εἶνε προϊόντα τοῦ γενικοῦ τῆς ἀνθρωπότητος ἐπιστημονικοῦ πνεύματος· διὰ τοῦτο οἱ Γερμανοὶ διακρίνουσι τὰ τοῦ πρώτου εἶδους πνευματικὰ προϊόντα ὡς ἰδίως ἔθνικα, καὶ τὸ σύνολον αὐτῶν περιλαμβάνουσι διὰ τῆς ὀνομασίας *National-literatur*. Εἰς ταύτην λοιπὸν ὑπάγονται κατ' αὐτοὺς πάντα τὰ ποιήματα ἢ συγγραμματα τῶν διαφόρων ἔθνων τὰ μετέχοντα καλλιτεχνικῆς τινος μορφῆς, τὰ ὀνομαζόμενα κλασσικά, τὰ δόκιμα, τὰ ἔγκριτα, ἀποκλείονται δὲ αὐτῶν ἐκεῖνα, τὰ ὅποια σκοπὸν ἔχουσι τὴν ξηρὰν καὶ ἀπλὴν δι-

δασκαλίαν ἢ προαγωγὴν μιᾶς τινος ἐπιστήμης. Οὕτω π. χ. τὰ μαθηματικὰ συγγραμματα τοῦ Εὐκλείδου, τὰ γεωγραφικὰ τοῦ Πτολεμαίου, τὰ τακτικὰ τοῦ Ἀρριανοῦ, αἱ διάφοροι χημεῖαι καὶ Ἀλγεβραὶ καὶ γραμματικαὶ καὶ ἀστρονομίαι καὶ μηχανικαὶ καὶ ἀνατομίαι καὶ παθολογία καὶ δικονομίαι τῶν διαφόρων ἔθνων δὲν ἀνήκουσιν εἰς οὐδεμίαν *Nationalliteratur*. Ἐκαστον ὁμοῦς τούτων τῶν συγγραμμάτων ὑπάγεται εἰς ἴδιον ἐπιστημονικὸν κύκλον, ἀποτελοῦντα κατὰ τοὺς Γερμανοὺς τὴν εἰδικὴν *Literatur* ἐκάστης ἐπιστήμης, *medicinische* π.χ. ἢ *juristische* ἢ *pädagogische* κ.λ. *Literatur*. Ἐκτὸς δὲ τούτου οἱ Γερμανοὶ μεταχειρίζονται ἔτι στενώτερον τὴν λέξιν *Literatur* καὶ εἰς δήλωσιν τῆς βιβλιογραφίας, τοῦ συνόλου δηλ. τῶν συγγραμμάτων τῶν περὶ ἐνὸς οἰουδήποτε καὶ τοῦ ἐλαχίστου πολλάκις θέματος πραγματευομένων. Π. χ. τὰ συγγραμματα τὰ πραγματευόμενα περὶ τῆς πλαστικῆς τῶν ἀρχαίων ἢ περὶ τοῦ Ἀρείου πάγου ἢ περὶ τῶν λουτρῶν τῶν Ῥωμαίων ἢ περὶ τῶν ὑποκριτῶν τοῦ θεάτρου κ.ἄ.τ. ἀποτελοῦσι κατὰ τοὺς Γερμανοὺς τὴν *Literatur* τοῦ θέματος τούτου.

Ἡμεῖς δὲ οἱ νεώτεροι Ἕλληνες πῶς ὀνομάζομεν τὸ σύνολον τῶν γραπτῶν προϊόντων τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος; Οἱ μὲν παλαιότεροι καὶ οἱ τῶν πρώτων δεκαετηρίδων τοῦ παρόντος αἰῶνος, μὴ ἔχοντες ἴσως ἀκριβῆ ἔννοιαν οὔτε τῆς ξένης λέξεως *Littérature* οὔτε τῆς ἐλληνικῆς *φιλολογία* ὀνόμασαν διὰ ταύτης ἐκείνην καὶ μέχρι τῆς ἡμέρας πολλάκις ἀκούεται καὶ γράφεται ἐλληνική, λατινική, ἑβραϊκή, ἀραβική, γαλλική, γερμανική, ἀγγλική, κ.λ. *φιλολογία*. Ὁ δὲ μακαρίτης Ἀσώπιος, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἐν τῷ ἡμετέρῳ πανεπιστημίῳ ἐπιστημονικῶς κατηρητισμένος φιλόλογος καθηγητής, ἔχων σαφῆ ἔννοιαν τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐπιστήμης, ἦν καὶ ἐδιδάχθη καὶ ἐδίδαξε, δὲν ἠδυνήθη νὰ χωνεύσῃ τὴν ἀμάθειαν τῶν ἀποκαλούντων *φιλολογία* τὴν *Littérature* καὶ *φιλόλογος* τοὺς ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς, οὐδὲ ἤξιώσε νὰ ταύτιση ἑαυτὸν π. χ. μετὰ τὸν Παν. Σούτσον. Ὅθεν ἀναλαβὼν νὰ διδάξῃ τὴν ὑπὸ τῶν Γερμανῶν λεγομένην *griechische Literaturgeschichte*, ὑπὸ δὲ τῶν Γάλλων *histoire de*

la littérature grecque, ἐπλασεν ἢ παρεδέχθη τὸν ὄρον *Ἱστορίαν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων* ἢ *Ἱστορίαν τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων*. Ἡ καινοτομία αὕτη κατὰ τοῦτο μόνον ἦτο ὠφέλιμος, καθ' ὅτι ὅπου πρότερον ὑπῆρχε σύγχυσις ἐξ ἀμαθείας ἢ ἀδιαφορίας εἰσῆγαγε τὴν ἐρευναν καὶ τὴν διάκρισιν. Ἄλλως ὅμως ἡ ὀνομασία του δὲν ὑπῆρξεν εὐστοχος, διότι κατ' αὐτὸν ἡ ὑπὸ τῶν ἀλλογενῶν ὀνομαζομένη *Littérature* θὰ ἦτο *Γράμματα* ἢ *Ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς* καὶ θὰ ἤμεθα ἠναγκασμένοι νὰ λέγωμεν ὅτι «ἐπὶ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' ἤμασαν τὰ Γαλλικὰ γράμματα» ἢ ὅτι «ἀ Λέσσιγγ εἶνε ὁ πατὴρ τῶν νεωτέρων γερμανικῶν γραμμάτων», τὸ ὅποιον θὰ ἦτο φράσις μὴ παρέχουσα καθαρὰν ἔννοιαν τῆς *Littérature* μηδὲ ἀποφεύγουσα τὸν κίνδυνον ἄλλης συγχύσεως. Ὁ ἄλλος ὄρος εἶνε ἐτι ἀστοχώτερος οὐ μόνον διὰ τὰς πολλὰς αὐτοῦ λέξεις καὶ τὸ δύσχρηστον εἰς κατασκευὴν παραγωγῶν λέξεων, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν λογικὴν σύγχυσιν τοῦ *παραγοτος* πρὸς τὸ *προῖόν*, ὅπερ μόνον ἐν σχήματι ῥητορικῷ ἢ καταχρηστικῶς ἐνίοτε συγχωρεῖται, οἷον ὅταν λέγωμεν ὁ *Ὁμηρος*, ὁ *Δημοσθένης* ἀντὶ τῶν *ποιημάτων* τοῦ Ὁμήρου καὶ τῶν *λόγων* τοῦ Δημοσθένους. Οὐχ ἦττον ἢ τοῦ Ἀσωπίου ὀνομασία παρέμεινεν ἐν μέρει μόνον παρ' ἐκείνοις, οἵτινες ἠθέλησαν τὴν *Literaturgeschichte* νὰ ὀνομάσωσι διὰ μιᾶς μόνης λέξεως, καὶ ἀκολουθήσαντες τὴν παραδεγεμένην ὀνομασίαν πολλῶν ἐπιστημῶν ἢ ἐπιστημονικῶν κλάδων εἰς *λογία* ληγόντων, οἷον θεολογία, ψυχολογία, ζωολογία, γεωλογία, νοσολογία, νευρολογία, ἱστολογία, κατεσκευάσαν τὴν λέξιν *Γραμματολογία*, ἵνα σημάνωσι τὴν *histoire de littérature*. Ἄλλ' ἐν ᾧ οὕτω παραδέχονται τὴν λέξιν *γράμματα* ὡς ἰσοδύναμον πρὸς τὴν *Littérature*, οὐδέποτε ἢ σπανίως μεταχειρίζονται αὐτὴν μόνον, φοβούμενοι τὴν σύγχυσιν πρὸς τὰ σημεῖα τῶν φθόγγων ἐκάστης γλώσσης, τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀλφαβήτου, ἢ πρὸς αὐτὴν τὴν γλῶσσαν διότι καὶ ταύτην τὴν σημασίαν ἔχει παρά τοις λέξις· ἐκφράζουσι δὲ τὴν *Littérature* ἄλλοι ἄλλως, καθ' ἣν ἕκαστος ἔχει ἢ δὲν ἔχει γνώμην. Ἄλλοι μὴ δυνάμενοι νὰ εὑρωσι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τὸ ἀρμόδιον ὄνομα, καὶ μιμηθέντες τοὺς Λατίνους τῶν μεταγενεστέρων χρόνων καὶ τὰ νεώτερα ἔθνη, ἐπλασαν τὸν ὄρον *γραμματεία*. Ἄλλ' οὗτος ὑπῆρξε πολὺ ἀτυχεστέρος τῶν ἄλλων καὶ δικαίως διότι ἡ *γραμματεία*, συγχεομένη πρὸς τὴν ἐνέργειαν τοῦ γραμματέως καὶ τὴν ἀφηρημένην ἔννοιαν τοῦ *γραμματέως*, ἐτι δὲ πρὸς τὴν ἐπ' ὀλίγον (μέχρι τοῦ 1843) διαρκέσασαν σημασίαν τοῦ Ὑπουργείου, οἷον «*Γραμματεία τῶν Ἐξωτερικῶν*» ἀντὶ τοῦ «*Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν*», ἐκρίθη ἀνάρμοστος πρὸς ἐκφρασίαν τοῦ ζητουμένου, καὶ οὐδεὶς σχεδὸν σήμερον μεταχειρίζεται τὴν

λέξιν ταύτην. Ὑπολείπεται ὅμως ἄλλος τις ὄρος, ὃν ἀνωτέρω εἶδομεν πρὸς ἐκφρασίαν τοῦ γαλλικοῦ *histoire de Littérature*, ὁ ὄρος *Γραμματολογία*, ὃν τινες μεταχειρίζονται ἀντὶ τοῦ *Littérature*, λέγοντες «ἡ γαλλικὴ, ἡ γερμανικὴ κ. λ. γραμματολογία.» Ἄλλὰ καὶ οὗτος ὁ ὄρος στηρίζεται ἐπὶ τῆς γνώμης τοῦ Ἀσωπίου ὅτι δυνάμεθα γραπτὸν τι πνευματικὸν προῖόν νὰ ὀνομάσωμεν *γράμματα*, καθὼς τρώντι ἐνίοτε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις εὐρίσκονται χωρὶς τινὰ δυνάμενα κατὰ ταύτην τὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως νὰ ἐρμηνευθῶσι. Ἡ δὲ διαφορά ταύτης τῆς σημασίας *Littérature* πρὸς τὴν ἀνωτέρω (*Histoire de littérature*) προέρχεται ἐκ τῆς διαφόρου σημασίας τοῦ δευτέρου συνθετικοῦ. Ὁ λέγων *γραμματολογία* τὴν *histoire de littérature* ἀκολουθεῖ τὴν ἀναλογίαν τῶν εἰρημένων συνθέτων: θεολογία ψυχολογία κ.τ.λ. Ὁ δὲ λέγων *γραμματολογία* τὸ σύνολον τῶν γραμμάτων (ἤγουν συγγραμμάτων, ἐν οἷς καὶ τὰ ποιήματα) ἀκολουθεῖ τὴν ἀναλογίαν ἄλλων ἀπαραλλάκτων συνθέσεων, οἷον *ἀρθολογία*, καὶ τὴν σημασίαν τοῦ *σύνολου*. Ὅπως ἔρα *ἀρθολογία* εἶνε συλλογὴ ἢ σύνολον τι ἀνθρώπων, οὕτω καὶ *γραμματολογία* κατὰ τὴν ἐτέραν ταύτην σημασίαν εἶνε συλλογὴ ἢ σύνολον *γραμμάτων* ἤγουν *συγγραμμάτων*.

Οὕτω λοιπὸν ἔχομεν σήμερον πρὸς ἐκφρασίαν τῆς ἀλλοφύλου λέξεως *Littérature* τέσσαρας διαφόρους ὄρους, *φιλολογία*, *γράμματα* ἢ *ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς*, *γραμματεία* καὶ *γραμματολογία*. Ταύτην δὲ τὴν τελευταίαν καὶ εἰς ἐτέραν σημασίαν τὴν τῆς *histoire de littérature*. Περὶ δὲ τὴν χρῆσιν αὐτῶν ὑπάρχει πολλὴ ἐτι ἀσθαιρέσια ἢ ἀδιαφορία, ἣν καὶ ἡμεῖς ἄλλοτε ἠκολουθήσαμεν, ἂν καὶ πρὸ εἰκοσίων ἐτῶν ἐνομιζόμεν ἀτόπους πάντας τούτους τοὺς ὄρους, καὶ συζητοῦντες περὶ τούτου μετὰ τοῦ ἀειμνήστου Κυπριανοῦ, ὅτε μετέφραζε τὴν τοῦ Μυλλέρου «*Ἱστορίαν τῆς Ἑλλ. φιλολογίας*», προτεινάμεν εἰς αὐτὸν νέον ὄνομα, τὴν *λογοτεχνία*, ὅπερ δὲν ἀπεδοκίμασε μὲν, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησε νὰ μεταχειρισθῆ, φοβηθεὶς τὴν καινοτομίαν, καθ' ἣ ὁμολογεῖ αὐτὸς ἐν τῷ ἐξαιρετῶ προλόγῳ τῆς μεταφράσεως, Ἐπειδὴ δὲ ὀρθότατα εἶνε ὅσα λέγει περὶ τῶν διαφόρων τούτων ὀνομασιῶν τῆς σπουδαιοτάτης τῶν φιλολογικῶν μαθήσεων, δὲν νομίζω ἄποπον νὰ ἐπαναλάβω ἐνταῦθα τὰς παρατηρήσεις του. «Ὡς γνωρίζουσιν οἱ τὰ τοιαῦτα ἐμβριθῶς μελετήσαντες, οἱ ἀρχαῖοι τεχνογράφοι δὲν εἶχον καθιερώσει *ἕνα* ὄρον περιλαμβάνοντα τὴν ποιήσιν ὁμοῦ καὶ τὴν πεζογραφίαν. Ἀπαντᾶται ὅμως πολλαχῶ καὶ παρὰ πολλοῖς τῶν συγγραφέων ὑπὸ τὴν περιληπτικὴν ταύτην ἔννοιαν τὸ ὄνομα «*λόγοι*» διότι, ἵνα φέρω πρόχειρον παράδειγμα, τὸ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου «Ὅπως ἂν οἱ νεοὶ ἐκ τῶν ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων» ἰσοδυνα-

μει πρὸς τὸ ἡμέτερον «*ὡς ἂν ὠφελοῖντο ἐκ τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας*». Παρὰ τὸ «*λόγοι*» δὲ σπανιώτερον μὲν, ἀλλ' ὅμως ἀπαντᾶται ὑπὸ τὴν περιληπτικὴν ταύτην ἔννοιαν καὶ τὸ ὄνομα «*γράμματα*». Ἄλλὰ καὶ τῶν δύο τούτων λέξεων τὰ παράγωγα δὲν εἰδύναμην νὰ μεταχειρισθῶ, διότι τὸ πολυσήμαντον αὐτῶν θὰ εἰσῆγεν εἰς τὸν λόγον μεγάλην σύγχυσιν καὶ ταραχὴν. Τὸ νόημα π.χ. «ἡ δεινὰ φυλὴ ἢ τὸ δεινὰ ἔθνος εἶνε φιλολογώτερον ἄλλου ἢ τοῦ ἔχει πλουσιώτερον φιλολογίαν» καὶ τὸ ἄλλο «ἡ Λοκρικὴ ἢ ἡ Θεσσαλικὴ διάλεκτος δὲν ἀνεπτύχθη φιλολογικῶς» καὶ ἄλλα τοιαῦτα, δὲν εἰδύναμην νὰ ἐρμηνεύσω διὰ τῶν παραγωγῶν «*λογιώτερον ἢ γραμμικιώτερον*». Συμβάλλει δὲ πολὺ εἰς τὴν ἀκρίθειαν καὶ τὴν σαφῆ τῶν νοημάτων περίληψιν ἡ χρῆσις τῶν αὐτῶν ὄρων καὶ ὄχι ἄλλοτε ἄλλων κατὰ τὴν προσπίπτουσαν χρείαν.» Ἐξετάσας δὲ καὶ κατακρίνας καὶ τὸν ὄρον «*Γραμματολογία*» προσθέτει: «*Ταῦτα διανοηθεὶς ἐτόλμη ἐπὶ ζήτησιν ἄλλων ὀνομάτων, ἅτινα ἐπρεπε ἀναγκαίως νὰ περιέχουσιν ἐν ἑαυτοῖς τὴν λέξιν «*λόγος*».* Τοιαῦτα δὲ εὐρίσκον τρία «*Λογογραφία, Λογοποιία, Λογοτεχνία*». Ἄλλὰ καὶ τούτων πάλιν τὰ μὲν δύο πρῶτα ἔφερον εἰς σύγχυσιν πρὸς τε τοὺς «*Λογογράφους*» καὶ Ἀἰσωπον τὸν «*Λογοποιόν*» τὸ δὲ τρίτον, ἡ *Λογοτεχνία*, εἶναι μὲν ἀβῶος καὶ εὐχρηστον, καὶ αὐτὸ καὶ τὰ παράγωγα, ἐφοβήθη ὅμως μὴ τὸ καινοπρεπὲς τῆς ὄψεως αὐτοῦ ταραξῆ καὶ πιέσει τοὺς ἀναγνώστας, ὡς καιρὸν ὑπόδημα, ἐγὼ δὲ κατ' οὐδένα λόγον ἠθέλω νὰ φανῶ καινοτόμος καὶ νεωτεροποιός. Παρέλαβον λοιπὸν τὸν ὄρον «*Φιλολογία*», ἂν καὶ κατὰ πρώτην ὄψιν φαίνεται ὅτι ἔχει καὶ αὐτὸς δύο ἀμαρτίας, πρώτην μὲν, ὅτι καὶ τοιαῦτα καλεῖται ἡ μάθησις *Φιλολογία*, δὲν δύναμαι νὰ εἶπω τὸν Ὁμηρον ἢ τὸν Σοφοκλῆ φιλόλογον, ὡς λέγω φιλόσοφον τὸν Σωκράτη, ἱστορικὸν τὸν Ξενοφῶντα, ἱατρὸν τὸν Ἱπποκράτην· δευτέραν δὲ καὶ σπουδαιοτέραν, ὅτι *Φιλολογία* καλεῖται καὶ ἡ ὅλη ἐπιστήμη, ἣς μέρος εἶναι τὸ μάθημα τοῦτο, ὥστε συμβαίνει σύγχυσις τοῦ ὅλου πρὸς τὸ μέρος. Ἄλλὰ τὴν μὲν πρώτην ἀμαρτίαν ἔχει ὁ ὄρος κοινὴν πρὸς πάντας τοὺς ἄλλους, πλὴν μόνον πρὸς τὸ ὄνομα «*λογοτεχνία*», διότι οὕτε λόγιον ἢ λογικόν, οὕτε γραμματικόν, ἤκιστα δὲ πάντων *γραμματολόγον* δύναμαι νὰ καλέσω τὸν Ὁμηρον. Τὴν δὲ δευτέραν ἀμαρτίαν ἔχει κοινὴν πρὸς πολλὰς ἄλλας ἐπιστήμας καὶ μαθήσεις, ἐν αἷς τὸ αὐτὸ ὄνομα ἐκλαμβάνεται ὑπὸ σημασίαν στενοτέραν τε καὶ εὐρυτέραν.» Μετὰ ταῦτα ὁ μακαρίτης Κυπριανός, ἂν καὶ κατεδίκασεν ἤδη τὸ ὄνομα *Φιλολογία* δὲν ἐδίστασεν, ἵνα μὴ προσκρούσῃ εἰς τὴν «*ἀπαντοδύναμον συνήθειαν*», νὰ παραδεχθῆ αὐτό, καὶ μετέφρασε τὴν *Griechische Literaturgeschichte* *Ἱστορίαν τῆς*

Ἑλληνικῆς Φιλολογίας. Δὲν εἶνε ἀνάγκη οὕτε τὰ τοῦ Κυπριανοῦ νὰ ἐπαναλάβωμεν, οὕτε ἄλλους λόγους νὰ προσθέσωμεν, ἐν' ἀποδείξωμεν ὅτι ὁ ὄρος *φιλολογία* εἰς ἐκφρασίαν τῆς *Littérature* εἶνε ἄτοπος. Ἐν μόνον θέλωμεν παρατηρήσει ὅτι ἄλλοτε μὲν, ἐν ὅσῳ παρ' ἡμῖν ἡ ἔννοια τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης δὲν ἦτο οὕτε πολὺ διαδεδομένη οὕτε σαφῶς διακεκριμένη, λέγοντες οἱ ἄνθρωποι *φιλολογία*ν εὐκολώτερον ὑπένοον τὴν *Littérature*, παρὰ τὴν ἐπιστήμην τῶν φιλολόγων, τὴν *Philologie*· τὴν σήμερον ὅμως ὁ κίνδυνος τῆς συγχύσεως εἶνε πολὺ μεγαλειότερος, διότι καὶ τὸ ὄνομα τῆς φιλολογίας ὡς ἐπιστήμης καὶ οὐχὶ καλλιτεχνίας κατέστη πολὺ κοινότερον. Εἰς τοῦτο πρέπει ν' ἀποδοθῆ καὶ ἡ οὐ μικρὰ χρῆσις τοῦ ὀνόματος «*Γραμματολογία*» εἰς ἐκφρασίαν τῆς *Littérature*.

Ἐπειδὴ λοιπὸν πάντες οἱ εἰρημένοι ὄροι ἢ δὲν ἀποδίδουσιν ἀκριβῶς τὴν ἔννοιαν τῆς *Littérature*, ἢ δὲν εἶνε ὀρθῶς ἐσχηματισμένοι, ἢ ὑπόκεινται εἰς σύγχυσιν πρὸς ὀνόματα ἄλλας ἐννοίας ἐκφράζοντα, ἢ δὲν εἶνε εὐπλαστοὶ εἰς παραγωγὴν, ἡμεῖς ἀπὸ τινος χρόνου μεταχειρισθέντες τὸν πρὸ πολλοῦ κατεσκευασμένον ὄρον *λογοτεχνία* παρατηρήσαμεν ὅτι οὗτος οὐ μόνον οὐδεμίαν τῶν εἰρημένων ἀτοπιῶν περιέχει, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐκφρασίαν τῆς προκειμένης ἐννοίας πληρέστατα ἐπαρκεῖ. Ἡ λέξις *λογοτεχνία* εἶνε παράγωγος ἐκ τοῦ *λογοτέχνης*, ὅπως ἡ *καλλιτεχνία* ἐκ τοῦ *καλλιτέχνης*, καὶ καθὼς *καλλιτέχνης* εἶνε ὁ διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ (καλῆς) τέχνης παράγων καλὰ τινα ἔργα, οὕτως *λογοτέχνης* εἶνε ὁ διὰ τῆς τέχνης (τοῦ λόγου) παράγων καλὰ ἔργα. Ἡ δὲ ἀναλογία τῶν δύο ὀνομάτων δὲν εἶνε μόνον γραμματικὴ, ἀλλὰ καὶ πραγματικὴ· διότι πράγματι καὶ ὁ *λογοτέχνης* οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ *καλλιτέχνης*, πλὴν ὅτι ὁ μὲν ὡς μέσον μεταχειρίζεται τὸν λόγον, ὁ δὲ ἄλλα τινὰ ὑλικώτερα, τοὺς τόνους ὁ μουσικός, τὸ φῶς καὶ τὴν σιάν καὶ τὰ χρώματα ὁ ζωγράφος, τὸν λίθον ἢ τὸ μέταλλον ὁ γλύπτης κ.λ. Καὶ καθὼς ὁ *καλλιτέχνης* εἶνε τὸ γενικώτερον ὄνομα, ὑπὸ τὸ ὅποιον περιλαμβάνεται ὁ μουσικός, ὁ ζωγράφος, ὁ γλύπτης, ὁ ἀρχιτέκτων κ. ἄ. οὕτω καὶ ὁ *λογοτέχνης* περιλαμβάνει τὸν ποιητὴν (ἐπικόν, λυρικόν, δραματικόν) τὸν ἱστορικόν, τὸν ῥήτορα, τὸν μυθιστοριογράφον κ. λ. Παρατήρησε δὲ καὶ πόσον εὐπλαστός εἶνε ἡ λέξις εἰς παραγωγὴν ἄλλων, καὶ κατὰ τοῦτο ἐντελῶς ὁμοία πρὸς τὸ *καλλιτέχνης*, οἷον *λογοτέχνης*—*λογοτεχνία*—*λογοτέχνημα*—*λογοτεχνικός*. Εὐκολώτατα δὲ κατασκευάζομεν καὶ φράσεις εἰς ἐκφρασίαν τῶν νοημάτων, οἷα τὰ ὑπὸ τοῦ Κυπριανοῦ προτεινόμενα «ἡ δεινὰ φυλὴ ἢ τὸ δεινὰ ἔθνος εἶνε *λογοτεχνικώτερον* ἄλλου, ἢ ἔχει πλουσιώτερον *λογοτεχνία*ν ἢ *Λοκρικὴ* ἢ ἡ *Θεσ-*

σαλική διάλεκτος δὲν ἀνεπτύχθη λογοτεχνικῶς — ὁ κορυφαῖος τῶν Ἀγγλων λογοτεχνῶν εἶνε ὁ Σαίξπηρ — ἡ γαλλικὴ λογοτεχνία ἐφθασεν ἐπὶ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' εἰς τὴν μεγίστην αὐτῆς ἀκμὴν.

Τὴν ἀντίρρησην ὅτι ὁ ὄρος *Λογοτεχνία* εἶνε ἐλλιπέστερος τοῦ ἀλλοφύλλου *Littérature* κατὰ τοῦτο ὅτι δὲν ἐκφράζεται δι' αὐτοῦ τὸ γραπτὸν τῶν προτόντων τοῦ καλλιτεχνικοῦ πνεύματος, δὲν θεωροῦμεν σπουδαίαν διὰ τὸν ἐξῆς λόγον· εἶνε μὲν ἀληθές ὅτι λόγος ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ διὰ ζώσης φωνῆς καὶ προφορικῶς ἐκφερομένη διάνοια. Ἀλλὰ ὑπάρχουσι καὶ πολλαὶ περιστάσεις, καθ' ἃς λόγος καὶ πληθυντικῶς λόγοι λέγονται καὶ τὰ διὰ τῆς γραφῆς ἀποτυπούμενα ἡμῶν διανοήματα. Παρέθεσεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω ὁ Κυπριανὸς τὸ παράδειγμα τοῦ Μεγάλου Βασιλείου· προσθέτομεν ἡμεῖς τὴν σύνθετον λέξιν *λογοποιός*, ἣτις εἶνε σχεδὸν ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν *λογοτέχνης*. Λογοποιός ἐλέγετο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων οὐ μόνον ὁ πλάττων ψευδεὶς λόγους (εἰδήσεις) καὶ διασπείρων αὐτοὺς μεταξύ τῶν συμπολιτῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ γραπτὸς λόγους (δικανικούς) ἢ διηγήσεις συντάττων, οὗς καὶ λογογράφους ἀπεκάλουσεν οἱ ἀρχαῖοι. Ὁ Ἡρόδοτος π. χ. (Β', 143) λογοποιὸν ὀνομάζει τὸν Ἐκαταῖον, τοῦ ὁποῦ γραπτὸς ἀνέγνωσε τοὺς λόγους, καὶ ὁ Πλάτων (Εὐθύδ. 289, Ε) λογοποιούς ὀνομάζει τοὺς συντάκτας τῶν δικανικῶν λόγων.

Σπουδαιότερον νομίζω τὸ ἐξῆς ζήτημα. Διὰ τῆς Λογοτεχνίας ποῖαν *Littérature* θὰ ὀνομάζωμεν; τὸ σύνολον τῶν οἰωνδήποτε γραπτῶν πνευματικῶν προτόντων, ἢ μόνον τὸ τῶν προτόντων τοῦ καλλιτεχνικοῦ πνεύματος, τὸ διερμηνεύον κυριώτατα τὴν ἰδιοφυίαν καὶ τὸν χαρακτήρα ἐνός τινος ἔθνους, τὸ ὑπὸ τῶν Γερμανῶν ὀνομαζόμενον *Nationalliteratur*; Ἐξ ὧν ἀνωτέρω εἶπομεν ὑπὲρ τοῦ ἡμετέρου ὄρου καὶ ἐκ τῆς συνθέσεως αὐτοῦ εἶνε προφανές ὅτι διὰ τούτου ἐκφράζομεν τὸ σύνολον τῶν δοκίμων ποιητῶν καὶ συγγραφέων ἐνός τινος ἔθνους ἢ τῶν ὡς τοιούτων θεωρουμένων κατὰ τινὰ περίοδον. Ἐν ἄλλοις λόγοις *λογοτεχνία* εἶνε ἡ τῶν Γερμανῶν *Nationalliteratur*. Ἀλλὰ τότε πῶς θὰ ὀνομάζεται τὸ σύνολον τῶν ἄλλων οἰωνδήποτε συγγραμμάτων, τῶν εἰς μίαν τινὰ ἐπιστήμην ἀναγομένων; πῶς δὲ τὸ τῶν περιένος τινος θέματος πραγματευομένων; Ἐπειδὴ περὶ τῶν τελευταίων ἐπεκράτησε παρ' ἡμῖν καλῶς ἢ κακῶς ὁ ὄρος *βιβλιογραφία*, δυνάμεθα ἴσως νὰ ἐπεκτείνωμεν τὴν χρῆσιν αὐτοῦ καὶ εἰς τὸ δεύτερον ἄθροισμα τῶν ἐιδικῶν συγγραμμάτων τῶν εἰς μίαν τινὰ ἐπιστήμην ἀναγομένων, ἂν δὲν προτιμᾷ τις νὰ ὀνομάζῃ τοῦτο *γραμματολογία*, οὕτως ὥστε νὰ ἔχωμεν χάριν τῶν παρὰ Γερμανοὺς τριῶν ἀποχρώσεων τῆς *Litera-*

tur τρίαδιάφορα ὀνόματα, *Λογοτεχνία*, *Γραμματολογία*, *Βιβλιογραφία*.

I. ΠΑΝΤΑΖΙΑΗΣ

ΔΟΥΒΡΟΦΣΚΗΣ

Διήγημα Α. Πούσκιν. — Μετάφρ. ἐκ τοῦ ῥωσικοῦ [Συνέχεια καὶ τέλος ἴδε προηγούμε. φύλλον.]

ΙΖ'

Ἡ νεάνις ἄμα ἐγερθεῖσα, ἀνελογίσθη ὅλην τὴν φρίκην τῆς θέσεώς της. Ἡ θαλαμηπόλος της προσκληθεῖσα ἀπήντησεν εἰς τὰς ἐρωτήσεις της, ὅτι ὁ πατήρ της ἀναχωρήσας ἀπ' ἐσπέρας ἐπέστρεψεν ἐξώρας, ὅτι ἔδωκεν αὐστηρὰς διαταγὰς νὰ μὴ τὴν ἀφήσῃ νὰ ἐξέλθῃ τοῦ θαλάμου της καὶ νὰ ἐμποδίσῃ πᾶσαν τῆς ἀπόπειραν συγκοινωνίας μὲ τὰ ἔξω ὅτι ὁμοῦ δὲν φαίνονται διόλου ἐτοιμασίαι διὰ τὸν γάμον, ἐκτός μόνον ὅτι ὁ ἱερεὺς διετάχθη νὰ μὴ ἀπομακρυνθῇ τοῦ χωρίου διὰ κανένα λόγον. Ταῦτα εἰποῦσα ἡ θεραπαινὶς ἀπῆλθεν, ἀφοῦ ἐκλείδωσεν ἐκ νέου τὴν θύραν.

Οἱ λόγοι τῆς ὑπηρετρίας ἀπεσκλήρυναν τὴν νεάνιδα. Ἡ κεφαλὴ της ἐκκίε, σφοδρὰ ταραχὴ τὴν κατέλαβε, ἀποφασίσασα δὲ νὰ εἰδοποιήσῃ τὸν Δουβρόφσκη περὶ πάντων, ἐζήτηε τρόπον πῶς νὰ στείλῃ τὸ δακτυλίδιον εἰς τὸ κοίλωμα τῆς δρυός. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἠκούσθη κρότος λιθαρίου βιβθέντος ἐπὶ τῆς ὄχλου τοῦ παραθύρου, καὶ ἡ νέα κόρη, παρατηρήσασα εἰς τὴν αὐλήν, εἶδε τὸν μικρὸν ἀδελφόν της νεύοντα αὐτῇ διὰ χειρονομίῶν. Γνωρίζουσα τὴν πρὸς αὐτὴν ἀφοσίωσίν του, ἐχάρη ἰδοῦσα τὸ παιδίον.

— Σάσα μου, διατί με φωνάζεις;

— Ἦλθα, ἀδελφοῦλα, νὰ μάθω ἂν θέλεις τίποτε. Ὁ πατέρας εἶνε θυμωμένος, καὶ εἶπε νὰ μὴ σοῦ ὑπακούῃ κανένας· ἀλλὰ εἰπέ με ἂν σοῦ χρειάζεται τίποτε, καὶ ἐγὼ τὸ κάμνω πρὸς χάριν σου.

— Εὐχαριστῶ, ἀγαπητὸ μου παιδί. Ἄκουσε, γνωρίζεις τὴν βαλανιδιά μὲ τὸ κούφωμα κοντὰ εἰς τὴν σκιάδα;

— Τὴν γνωρίζω, ἀδελφοῦλα.

— Λοιπὸν ἂν με ἀγαπᾷς, τρέξε ἐκεῖ γρήγορα καὶ βάλε αὐτὸ τὸ δακτυλίδιον εἰς τὸ κούφωμα τοῦ δένδρου, ἀλλὰ πρόσεξε νὰ μὴ σὲ ἰδῇ κανεὶς.

Καὶ βίψασα τὸ δακτυλίδιον, ἐκλείσε τὸ παράθυρον.

Ὁ παῖς ἐπῆρε τὸ δακτυλίδιον καὶ διευθύνθη, τρέχων ὅλας δυνάμεσι, πρὸς τὸ δένδρον, ὅπου καὶ ἐφθασε μετὰ τινὰ λεπτά. Ἐκεῖ ἐστάθη ὅπως ἀναπνεύσῃ, ἔρριψε τὸ βλέμμα του πανταχοῦ, καὶ ἔβαλε τὸ δακτυλίδιον εἰς τὸ κοίλωμα, ἠθέλησε δὲ ἀμέσως νὰ εἰδοποιήσῃ περὶ τούτου τὴν ἀδελφὴν του, ὅτε αἴφνης πυρρόθριξ καὶ ρακένδυτος παῖς,

ἐξελθὼν ἐκ τοῦ μέρους τῆς σκιάδος, ἐπλησίασε τὴν δρῦν, καὶ ἐβύθησε τὴν χεῖρά του εἰς τὸ κοίλωμα. Ὁ Σάσας ταχύτερος σκιούρου, ἐρρίφθη ἐπ' αὐτοῦ, καὶ τὸν ἐκράτησε.

— Τί κάμνεις ἐδῶ; τῷ εἶπεν ἀπειλητικῶς.

— Καὶ τί σὲ μέλει ἐσένα; ἀπήντησεν ὁ παῖς, προσπαθῶν νὰ φύγῃ.

— Ἄφησε αὐτὸ τὸ δακτυλίδιον, κοκκινότριχε, ἐφώνει ὁ Σάσας, ἢ θὰ σὲ διορθώσω καθὼς ζεύρω.

Ἀντὶ ἀπαντήσεως, ἐκεῖνος τῷ κατέφερε γρόνθον ἐπὶ τοῦ προσώπου. ὁ Σάσας ὁμοῦ δὲν τὸν ἀφήκεν, ἀλλ' ἐκραύγαζεν ὅσον ἠδύνατο ἰσχυρότερα.

— Κλέπται, κλέπται, τρέξετε!

Τὸ παιδίον ἐπροσπάθει νὰ φύγῃ. Ἐφαίνετο κατὰ δύο ἔτη μεγαλύτερον τοῦ Σάσα καὶ πολὺ ἰσχυρότερον, αὐτὸς ὁμοῦ ἦτο πλέον εὐκίνητος.

Ἐπάλαισαν ἐπὶ τινὰ λεπτά, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ὁ πυρρόθριξ ὑπερίσχυσε, καὶ βίψας κατὰ γῆς τὸν Σάσαν, τὸν ἤρπασεν ἐκ τοῦ λαμποῦ. Ἀλλὰ τὴν ἰδίαν ἐκείνην στιγμὴν, χεῖρ ἰσχυρὰ τὸν ἤρπασεν ἐκ τῆς κόμης, καὶ ὁ κηπουρὸς Στέφανος, ἐγείρας αὐτόν, τὸν ἐκράτησε μετέωρον δύο τρεῖς σπιθαμὰς ἀπὸ τοῦ ἐδάφους.

— Ἄ! κοκκινότριχο ζῶο, εἶπεν ὁ κηπουρὸς· πῶς τολμᾷς μωρὲ νὰ κτυπᾷς τὸ μικρὸ ἀφεντικό;

Ὁ Σάσας ἐν τῷ μεταξύ ἠγέρθη.

— Ἄν δὲν μ' ἐπιανες ἀπὸ τῆς μασχάλας, εἶπε, δὲν θὰ μὲ καταπονοῦσες. Δόσε γρήγορα τὸ δακτυλίδιον καὶ φύγε.

— Περιμένε, ἀπήντησεν ὁ πυρρόθριξ, ποιήσας δὲ ἀπότομον περιστροφικὴν κίνησιν ἠλευθέρωσε τὴν χεῖρα του ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ Στεφάνου, καὶ ἐτράπη εἰς φυγὴν, ἀλλ' ὁ Σάσας τὸν κατέφθασε, καὶ ὠθήσας αὐτόν ὀπισθεν, τὸν ἔρριψε χαμαὶ, ὁ δὲ κηπουρὸς, συλλαβὼν αὐτόν ἐκ νέου τὸν ἔδεσε.

— Δόσε τὸ δακτυλίδιον, ἐφώνει ὁ Σάσας.

— Περιμένε, ἀφεντικό, εἶπεν ὁ Στέφανος· τώρα τὸν πηγαίνομε εἰς τοῦ ἐπιστάτη, καὶ ἐκεῖνος τὸν διορθώσει.

Ὁ κηπουρὸς ὠδήγησε τὸν αἰχμάλωτον εἰς τὴν αὐλήν τῆς οἰκίας συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Σάσα, μετ' ἀνησυχίας βλέποντος τὰ ἐσχισμένα καὶ κηλιδωμένα φορέματά του. Αἴφνης καὶ οἱ τρεῖς ἐυρέθησαν ἐνώπιον τοῦ Τρογεκούρωφ, διευθυνομένου πρὸς τὸ ἵπποστάσιον.

— Τί τρέχει; ἠρώτησε τὸν Στέφανον.

Ὁ Στέφανος ἐν συντομίᾳ διηγήθη τὸ συμβάν. Ὁ Τρογεκούρωφ τὸν ἠκούσθη μετὰ προσοχῆς.

— Ἐσὺ, ἀγιόπαιδο, εἶπεν ἀποταθῆς πρὸς τὸν Σάσαν, διατί ἐπιείκθης μαζῇ του;

— Αὐτὸς ἐκλείψε τὸ δακτυλίδιον ἀπὸ τὸ κούφωμα, πατέρα· προστάξτε νὰ τὸ δώσῃ.

— Τί δακτυλίδιον; ἀπὸ τί κούφωμα;

— Ποῦ ἡ ἀδελφὴ μου μέ... ἐκεῖνο τὸ δακτυλίδιον...

Ὁ Σάσας συγχυσθεὶς ἐσιώπησε. Ὁ Τρογεκούρωφ συνωφρῶθη καὶ εἶπε κινῶν τὴν κεφαλὴν.

— Ἐδῶ εἶνε ἀνακατωμένη ἡ Μάσα. Ὁμολόγησέ τα ὅλα εἰδεμὴ θὰ σὲ δώσω μὲ τὴν βέργαν παρὰ μίαν τεσσαράκοντα.

— Μὰ τὸν Θεόν, πατέρα, ἐγὼ... πατέρα...

Ἡ ἀδελφὴ μου δὲν μὲ εἶπε τίποτε, πατέρα.

— Στέφανε! Πήγαινε καὶ κόψε με μίαν κελὴν βέργαν.

— Σταθῆτε, πατέρα, σὰς τὰ λέγω ὅλα. Σήμερον ἔτρεχα εἰς τὴν αὐλήν, καὶ ἡ ἀδελφὴ μου ἀνοίξε τὸ παράθυρον, καὶ ἔρριψε ἓνα δακτυλίδιον ὄχι ἐπιτήδες, καὶ ἐγὼ τὸ ἐκρύψα εἰς τὸ κούφωμα, καὶ... καὶ... αὐτὸς ὁ κοκκινότριχος ἠθέλε νὰ τὸ κλέψῃ.

— Δὲν τὸ ἔρριψεν ἐπιτήδες, ἐσὺ ἠθέλεις νὰ τὸ κρύψῃς;... Στέφανε! Πήγαινε νὰ φέρῃς τὴν βέργαν.

— Πατέρα, περιμένετε, σὰς τὰ λέγω ὅλα. Ἡ ἀδελφὴ μου μ' ἐπρόσταξε νὰ τρέξω εἰς τὴν βαλανιδιά καὶ νὰ βάλω τὸ δακτυλίδιον εἰς τὸ κούφωμά της· ἐγὼ ἔτρεχα καὶ τὸ ἔβαλα, καὶ αὐτὸ τὸ κακόπαιδο...

Ὁ Τρογεκούρωφ, στραφεὶς πρὸς τὸ κακόπαιδον, τὸ ἠρώτησεν αὐστηρῶς:

— Τίνος εἶσαι;

— Εἶμαι δούλος τῶν ἀφεντῶν Δουβρόφσκηδων, ἀπήντησεν.

Τὸ πρόσωπον τοῦ Τρογεκούρωφ ἐσκυθρῶσεν.

— Ἐσὺ, φαίνεται, δὲν μὲ θέλεις δι' ἀφεντικό σου — καλὰ. Καὶ τί ἔκαμνες εἰς τὸν κηπόνου;

— Βατόμορα ἐσύναξα.

— Ἄ! ὁ δούλος ὀμοιάζει τὸν ἀφεντή· κατὰ τὸν μαστρογιάννη καὶ τὰ κοπέλλια του. Καὶ μήπως ἡ βαλανιδιά κάμνει βατόμορα; ἤκουσες ποτέ σου;

Ὁ παῖς οὐδὲν ἀπήντησεν.

— Πατέρα, προστάξτε νὰ δώσῃ τὸ δακτυλίδιον, εἶπεν ὁ Σάσας.

— Σιώπα, Ἀλέξανδρε! ἀπεκρίθη ὁ πατήρ του· μὴ λησμονεῖς ὅτι θὰ σὲ τιμωρήσω, πήγαινε εἰς τὸ δωμάτιόν σου· ἐσὺ, ἀλλοίθωρε, μού φαίνεσαι ἐξυπνος· ἂν μὲ τὰ εἶπῃς ὅλα, δὲν θὰ σὲ δειρω, σοῦ δίνω ἀκόμη καὶ πέντε καπίκια νὰ πάρῃς καρύδια. Δόσε τὸ δακτυλίδιον καὶ πήγαινε.

Ὁ παῖς, ἀνοίξας τὴν χεῖρα, ἔδειξεν ὅτι δὲν ἐκράτει τίποτε. — Εἰδεμὴ, θὰ σοῦ κάμω ἐκεῖνο ποῦ δὲν περιμένεις. Ἐμπρός!

Ὁ παῖς δὲν ἀπήντησεν, ἀλλ' ἴστατο κάτω νεύων, καὶ μὲ ὕψος ὅλων βλακῶδες.

— Καλὰ! εἶπεν ὁ Τρογεκούρωφ, κλειδώσατέ τον πουθενά, καὶ προσέχετε μὴ φύγῃ, ἀλλέως σὰς ψήνω ὅλους.

Ὁ Στέφανος ὠδήγησε τὸ παιδίον εἰς τὸν περιστερεῶνα καὶ τὸ ἐκλείσεν ἐκεῖ, ὅρισας φύλακά του τὴν γραίαν πτηνοτρόφον Ἀγαθὴν.

— Ἀμφιβολία δὲν ὑπάρχει, ὅτι αὐτὴ ἔχει σχέσεις μὲ τὸν κατηραμένον Δουβρόφσκη. Ἄλλ' ἂν πράγματι ἐζήτησε τὴν βοήθειάν του—διανοεῖτο ὁ Τρογεκούρωφ διερχόμενος τὸ δωμάτιον καὶ ὀργίλως συρίζων *«ἡ βροτὴ ἅς ἠχίση τῆς ρίχης...»* Ἐγὼ τοῦλάχιστον εἶμαι εἰς τὰ ἴχνη του, καὶ τώρα δὲν θὰ μᾶς φύγη· θὰ ὠφεληθῶμεν ἀπὸ αὐτὸ τὸ περιστατικόν... Οὐ! νὰ καὶ κουδουνάκι· δόξα τῷ Θεῷ, φαίνεται ἔρχεται ὁ ὑπαστυνόμος. Ἄς φέρουν ἐδῶ τὸ παιδί.

Ἐν τῷ μεταξύ, ἄμαξα ἐστάθη εἰς τὴν αὐλήν, καὶ ὁ γνωστός μας ὑπαστυνόμος εἰσῆλθεν εἰς τὸ δωμάτιον μὲ τὰ ἐνδύματα πλήρη κονιορτοῦ.

— Λαμπρὰ εἶδησις! εἶπεν ὁ Τρογεκούρωφ συνέλαβα τὸν Δουβρόφσκη.

— Δόξα τῷ Θεῷ, ἐξοχώτατε! εἶπεν ὁ ὑπαστυνόμος μὲ χαρὰν. Καὶ ποῦ εἶνε;

— Δηλαδή ὄχι τὸν Δουβρόφσκη, ἀλλὰ ἓνα τῆς συμμορίας του. Τώρα θὰ τὸν φέρουν αὐτὸς θὰ μᾶς βοηθήσῃ νὰ πιάσωμεν τὸν ἀρχηγόν του. Νὰ τον.

Ὁ ὑπαστυνόμος περιμένων νὰ ἴδῃ φοβερόν τινα ληστήν, ἐξεπλάγη εἰς τὴν θέαν μικροῦ παιδίου ἀσθενοῦς ἐξωτερικοῦ. Μετ' ἀπορίας προσέβλεψε τὸν Τρογεκούρωφ, ἀναμένων ἐξηγήσεις. Ὁ Τρογεκούρωφ, χωρὶς ν' ἀναφέρῃ τι περὶ τῆς θυγατρὸς του, διηγήθη τὸ συμβάν τῆς πρωΐας.

Ὁ ὑπαστυνόμος τὸν ἠκροάσθη μετὰ προσοχῆς, παρατηρῶν ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν τὸ ἀγιοπαίδιον, τὸ ὁποῖον ὑποκρινόμενον τὸν βλάκα, ἐφαίνεται οὐδόλως προσέχον εἰς ὅ, τι περὶ αὐτὸ συνέβαινε.

— Ἐπιτρέψατε, ἐξοχώτατε, νὰ σᾶς ἡμιλήσω κατ' ἴδιαν, εἶπεν ἐπὶ τέλους ὁ ὑπαστυνόμος.

Ὁ Τρογεκούρωφ τὸν ὠδήγησεν εἰς τὸ πλησίον δωμάτιον, οὐ ἐκλείσεν τὴν θύραν.

Μετὰ ἡμίσειαν ὥραν ἐξῆλθεν εἰς τὴν αἴθουσαν, ὅπου ὁ δεσμώτης ἵστατο περιμένων τὴν ἀπόφασιν τῆς τύχης του.

— Ὁ αὐθέντης ἤθελε, τῷ εἶπεν ὁ ὑπαστυνόμος, νὰ σὲ κλείσῃ εἰς τὴν φυλακὴν, νὰ σὲ μαστιγώσῃ, καὶ ἔπειτα νὰ σὲ ἐξορίσῃ· ἀλλὰ ἐγὼ τὸν παρεκάλεσα καὶ σ' ἐσυγχώρησε. Λύσατέ τον!

Ἐλυσαν τὸν παῖδα.

— Εὐχαρίστησε λοιπὸν τὸν αὐθέντην, εἶπεν ὁ ὑπαστυνόμος.

Τὸ παιδίον ἐπλησίασε τὸν Τρογεκούρωφ, καὶ ἠσπάζθη τὴν χεῖρά του.

— Πήγαινε ἐστὸ σπίτι, τῷ εἶπεν οὗτος, καὶ ἄλλην φορὰν νὰ μὴ κλέπτῃς βατόμορα εἰς τὰ κουφώματα τῶν δένδρων.

Ὁ παῖς ἐξῆλθεν, ἐπήδησεν εὐθυμὸς ἐκ τοῦ παραθύρου, καὶ ὤρμησε τρέχων διὰ τοῦ πεδίου πρὸς τὴν Κηστενιέφκαν. Φθάσας εἰς τὸ χωριὸν, ἔστη

ἐνώπιον τῆς πρώτης ἐτοιμορρόπου καλύβης, καὶ ἔκρουσε μικρὸν παράθυρον, τὸ ὁποῖον ἠνοιχθή, καὶ γραῖά τις ἐφάνη,

— Γιαγιά, ψωμί! εἶπε τὸ παιδίον, ἀπὸ τὸ πρῶτ' ἐφαγα, καὶ πεθαίνω τῆς πείνας.

— Ἄ! ἐσὺ εἶσαι, Μῆτρο; καὶ ποῦ ἐγύριζες διαβολάκι; ἠρώτησεν ἡ γραία.

— Ὑστερα σοῦ τὰ λέγω· σὲ παρακαλῶ ψωμί!

— Ἐμπα μέσα.

— Δὲν ἔχω καιρόν, γιαγιά, πρέπει νὰ τρέξω ἀκόμα εἰς ἓνα μέρος· ψωμί, γιὰ τὸ Χριστό, ψωμί.

— Ἀνάθιστο πρᾶμμα, ὑπεγόγγυσεν ἡ γραία· νὰ, πάρε ἓνα κόμματι· καὶ διὰ τοῦ παραθύρου τῷ ἔδωκε τεμάχιον μέλανος ἄρτου.

Ὁ παῖς τὸ ἐδάγκασεν ἀπλήστως καὶ μασσῶν ἀπεμακρύνθη.

Ἐν τούτοις τὸ σκότος ἐπήρχετο· ὁ Μῆτρος διευθύνετο πρὸς τὸ δάσος τῆς Κηστενιέφκας, φθάσας δὲ πλησίον δύο πευκῶν, ἱσταμένων ὡς ἐμπροσθοφυλακῆ τοῦ δάσους, ἐστάθη, ἔριψε βλέμμα, ἐσύριζεν ὀξείως καὶ κατὰ διαλείμματα, εἶτα ἠκροάσθη. Ἐλαφρὸς καὶ διαρκῆς συριγμὸς ἠκούσθη εἰς ἀπάντησιν, ἀνθρωπὸς τις δέ, ἐξελθὼν τοῦ δάσους, ἐπλησίασε τὸν παῖδα.

III

Ὁ Τρογεκούρωφ περιεπάτει δεξιᾶ καὶ ἀριστερᾶ εἰς τὴν αἴθουσαν, συρίζων τὸ ἄσμα του ἐντονότερα τοῦ συνήθους. Ἡ οἰκία ὅλη εὐρίσκειτο εἰς κίνησιν, οἱ ὑπηρεταὶ ἔτρεχον, αἱ θεραπαινίδες ἐπίσης, εἰς δὲ τὴν αὐλήν συνωθεῖτο κόσμος. Εἰς τὸν θάλαμον τῆς δεσποινίδος, ἐμπροσθεν κατόπτρου, κυρία τις, περιστοιχιζομένη ὑπὸ θεραπαινίδων ἐστόλιζε τὴν ὠρὰν καὶ ἀκίνητον Μαρίαν, ἧς ἡ κεφαλὴ ἐκλινε νωχελῶς ὑπὸ τὸ βάρος τῶν ἰδαμάντων. Ἐνίστε ἀνεσκήρτα ἐλαφρῶς· ὁσάκις ἀδέξιος χεῖρ τὴν ἐκέντα, ἀλλ' ἐσώπα, ῥίπτουσα ἐπὶ τοῦ κατόπτρου βλέμμα οὐδὲν ἐκφράζον.

— Γρήγορα τελειώνετε; ἠκούσθη ἡ φωνὴ τοῦ Τρογεκούρωφ.

— Εἰς τὴν στιγμὴν, ἀπήντησεν ἡ κυρία.

— Μαρία Κυρίλλοβνα, σηκωθῆτε καὶ παρατηρήσατε, καλὰ τὰ καταφέραμεν;

Ἡ Μαρία ἠγέρθη χωρὶς ν' ἀπαντήσῃ. Ἡ θύρα ἠνοιχθή.

— Ἡ νύμφη εἶνε ἐτοιμη, εἶπεν ἡ κυρία τῷ Τρογεκούρωφ, διατάξατε νὰ πλησιάσῃ ἡ ἄμαξα.

— Ὁ Θεὸς βοηθός! εἶπεν ὁ Τρογεκούρωφ, καὶ λαβὼν ἐκ τῆς τραπέζης εἰκόνα,

— Πλησίασε, Μάσα, τῇ εἶπε συγχεκινημένος· σὲ εὐλογῶ... Ἡ δὺσμοιρος νεῆνις ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας του, καὶ εἶπεν ὀλοφυρομένη:

— Πατέρα... πατέρα... ἀλλ' ἡ φωνὴ τῆς ἐξέπνευσεν ἐπὶ τῶν χειλέων τῆς. Ὁ πατὴρ τῆς

ἐσπευσμένως τὴν πύλογησεν, εἶτα δὲ τὴν ἀνήγειραν, καὶ τὴν ὠδήγησεν εἰς τὴν ἄμαξαν, ὑποστηρίζοντες αὐτήν. Γυνὴ τις, ἀντὶ μητρὸς, ἔλαβε θέσιν πλησίον τῆς μετὰ μιᾶς θεραπαινίδος. Μετ' ὀλίγον ἐφθασαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅπου ἤδη εὐρίσκειτο ὁ μνηστήρ, ὅστις ἐξῆλθεν εἰς προὔπαντησιν τῆς νύμφης, καὶ ἐξεπλάγη ἰδὼν τὴν ὠρότητα καὶ τὴν παράδοξον αὐτῆς ὄψιν. Εἰσῆλθον ὁμοῦ εἰς τὸν ψυχρὸν καὶ ἔρημον ναόν, οὐ ἡ θύρα ἐκλείσθη. Ὁ ἱερεὺς ἐξῆλθε τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἀμέσως ἤρξατο ἡ τελετὴ. Ἡ Μαρία οὐτ' ἔβλεπεν οὔτε ἤκουεν, ἀλλὰ μόνον περὶ ἐνὸς ἐσκέπτετο· περιέμενε τὸν Δουβρόφσκη, καὶ ἡ ἐλπίς αὐτῆς οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν τὴν ἐγκατέλιπε. Ὅτε ὁμοῦ ὁ ἱερεὺς ἀπετάθη πρὸς αὐτὴν διὰ τῆς συνήθους ἐρωτήσεως, ἀνεσκήρτησε καὶ ἀπώλεσε σχεδὸν τὰς αἰσθήσεις, ἀλλ' ἐδράδυνεν ὁμοῦ εἰσέτι, εἰσέτι ἀνέμενε. Ὁ ἱερεὺς πρὶν ἢ ἀκούσῃ τὴν ἀπάντησίν τας, ἐπρόφερε τὰς ἀμετακλήτους λέξεις.

Ἡ τελετὴ ἐπερατώθη. Ἡ νεῆνις ἠσθάνθη τὸ ψυχρὸν φίλημα τοῦ μισητοῦ συζύγου, ἤκουσε τὰ κολακευτικὰ συγχαρητήρια τῶν παρισταμένων, καὶ δὲν ἠδύνατο εἰσέτι νὰ πιστεύσῃ, μεθ' ὅλα ταῦτα, ὅτι ἡ ζωὴ τῆς εἶχε διὰ παντὸς δεσμευθῆ, ὅτι ὁ Δουβρόφσκη δὲν ἐσπευσε πρὸς ἀπελευθέρωσίν τας. Ὁ δούξ τῇ ἀπέτεινε θωπευτικῶς τὸν λόγον—ἀλλ' ἐκείνη δὲν τὸν ἤκουσε, ἐξῆλθεν δὲ ὁμοῦ τῆς ἐκκλησίας, εἰς τὰ προπύλαια τῆς ὁποίας πολλοὶ χωρικοὶ τῆς Ποκρόφσκας ἦσαν συνηγμένοι. Τὸ βλέμμα τῆς διέτρεξε πρὸς στιγμὴν τὸ πλῆθος, καὶ ἐκ νέου ἀνέλαβε τὴν προτέραν τῆς ἀναισθησίαν. Οἱ νεόνυμφοι ἀνεχώρησαν ἀμέσως διὰ τὸ ὅπου, προπορεύθεις, εὐρίσκειτο ὁ Τρογεκούρωφ ἵνα τοὺς ὑποδεχθῇ.

Εὐρεθείς μένος ὁ δούξ μετὰ τῆς νεαρᾶς συζύγου του, οὐδαμῶς ἐταράχθη ἐκ τῆς ψυχρότητος τοῦ προσώπου τῆς, ἀπέσχε δὲ τοῦ νὰ τὴν ἐνοχλήσῃ μὲ δυσάρεστα φιλοφρονήματα καὶ γελοίας ἐρωτικὰς παραφορὰς· οἱ λόγοι του ἦσαν ἄπλοϊ, οὐδεμίαν ἀπαιτοῦντες ἀπάντησιν. Τοιοῦτοτρόπως διέτρεξαν περὶ τὰ δέκα βέρστια· οἱ ἵπποι ἔτρεχον ταχύτατα δι' ἐγκαρσίων ὁδῶν, καὶ ἡ ἄμαξα ἐταλαντεύετο μόλις ἐπὶ τῶν ἀγγλικῶν αὐτῆς ἐλατήρων. Αἰφνης ἠκούσθησαν κραυγαὶ καταδιώξεως· ἡ ἄμαξα ἐσταμάτησε καὶ ὁμιλος ὀπλισμένων ἀνδρῶν τὴν περιεκύκλωσε. Ἀνθρωπὸς τις, φέρων προσωπίδα, ἠνοιξε τὴν θυρίδα ἐκ τοῦ μέρους ὅπου ἐκάθητο ἡ νεαρὰ δούκισσα καὶ τῇ εἶπε:

— Εἰσθε ἐλευθέραι! ἐξέλθετε.

— Τί σημαίνει ταῦτο; ἀνέκραξεν ὁ δούξ, ποῖος εἶσαι;...

— Εἶνε ὁ Δουβρόφσκη, ἀπήντησεν ἡ δούκισσα.

Ὁ δούξ οὐδαμῶς συγχοσθεῖς, ἐξήγαγε τοῦ θυλακίου του πιστόλιον καὶ ἐπυροβόλησε κατὰ τοῦ προτωπιδόφρου ληστοῦ. Ἡ δούκισσα ἔρρηξε

κραυγὴν, καὶ μετὰ φρίκης ἐκάλυψε διὰ τῶν χειρῶν τὸ πρόσωπον. Ὁ Δουβρόφσκη εἶχε πληγωθῆ εἰς τὸν ὤμον, καὶ τὸ αἷμα ἔρρευσε. Ὁ δούξ, αὐτοστιγμῆ ἐξήγαγε δεύτερον πιστόλιον, ἀλλὰ δὲν τῷ ἐδόθη καιρὸς νὰ πυροβολήσῃ ἐκ νέου· αἱ θυρίδες ἠνοιχθήσαν, καὶ πολλαὶ ἰσχυραὶ χεῖρες τὸν ἔσυραν ἔξω τῆς ἄμαξης καὶ τὸν ἀφώπλισαν. Μάχαιραι ἐξέλαμψαν ἐπ' αὐτοῦ, ὁ Δουβρόφσκη ὁμοῦ διέταξε νὰ μὴ τὸν ἐγγίσωσι, καὶ οἱ σκυθρωποὶ σύντροφοὶ τοῦ ὑπεχώρησαν.

— Εἰσθε ἐλευθέραι! ἐπανάλαβεν ὁ Δουβρόφσκη, ἀποταθεὶς πρὸς τὴν ἀτυχῆ δούκισσαν.

— Ὅχι, ἀπήντησεν ἐκείνη· εἶνε ἀργά! εἶμαι σύζυγος τοῦ δούκος.

— Τί λέγετε; ἀνέκραξεν ἐν ἀπελπισίᾳ ὁ Δουβρόφσκη· ὄχι! δὲν εἰσθε σύζυγός του, σᾶς ἠνάγκασαν, σεις ποτέ δὲν συγκατενεύσατε.

— Συγκατένευσα, ὠρκίσθη, εἶπεν ἐντόνος ἐκείνη. Ὁ δούξ εἶνε σύζυγός μου, διατάξατε νὰ τὸν ἐλευθερώσω, καὶ ἀφήσατέ με μετ' αὐτοῦ. Δὲν σᾶς ἠπάτησα, σᾶς ἐπερίμενα μέχρι τελευταίας στιγμῆς. Ἀλλὰ τώρα, σᾶς λέγω, εἶνε ἀργά. Ἀφήσατέ μας.

Ὁ Δουβρόφσκη ὁμοῦ δὲν ἤκουε πλέον. Ὁ ἐκ τῆς πληγῆς του πόνος, καὶ αἱ ἰσχυραὶ ψυχικαὶ συγκινήσεις παρέλυον τὰς δυνάμεις του, καὶ κατέπεσε παρὰ τοὺς τροχοὺς τῆς ἄμαξης· οἱ λησταὶ τὸν περιεκύκλωσαν, λαβόντες δὲ τὰς διαταγὰς τοῦ τὸν ἀνεβίβασαν ἐφ' ἵππου, δύο ἐξ αὐτῶν τὸν ὑπεστήριζαν, ἐνῶ τρίτος ἔσυρεν ἐκ τοῦ χαλινοῦ τὸν ἵππον, καὶ πάντες ἀνεχώρησαν, ἀφήσαντες τὴν ἄμαξαν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁδοῦ, τοὺς ἀνθρώπους δεδεμένους, τοὺς ἵππους ἀπεζευγμένους, ἀλλ' οὐδὲν ἀρπάξαντες, καὶ μὴ χύσαντες οὐδέ βανίδα αἵματος πρὸς ἐκδικήσιν τοῦ αἵματος τοῦ ἀρχηγοῦ των.

IO

Ἐν τῷ μέσῳ πυκνοῦ δάσους, ἐπὶ στενοῦ λειμῶνος, ὑψοῦτο μικρὸν ἐκ χώματος ὄχυρωμα, συγχείμενον ἐκ προχώματος καὶ τάφρου, ὅπισθεν τῶν ὁποίων εὐρίσκοντο ὀλίγαι σκηναὶ καὶ τινες καλύβαι. Εἰς τὴν αὐλήν, πολλοὶ ἄνδρες, οὗς ἐκ τοῦ ποικίλου ἱματισμοῦ καὶ τοῦ γενικοῦ ὀπλισμοῦ των ἠδύνατό τις εὐκόλως νὰ ἐκλάβῃ ὡς ληστές, ἔτρωγον, καθήμενοι ἀσκεπτεῖς, περὶ τὴν ἀδελφικὴν χύτραν. Ἐπὶ τοῦ προχώματος, παρὰ μικρὸν τηλεβόλον, εἰς φρουρὸς, καθήμενος, ἐπιδιώρθωνε τὸ ἐνδύμα του, χειριζόμενος τὴν βελόνην μετὰ τέχνης δεικνυούσης πεπειραμένον ῥάπτην, ἀνὰ πάσαν δὲ στιγμὴν ἔριπτε τὸ βλέμμα του εἰς τὰ πέριξ.

Μολονότι τὸ οἰνοφόρον ἀγγεῖον συχνάκις μετεδίδοτο ἀπὸ χειρὸς εἰς χεῖρα, παρὰ τὸ φαγητόν, οἱ λησταὶ ἠγείροντο, εἰς μετὰ τὸν ἄλλον, καὶ προσήγοντο· τινὲς ἐξ αὐτῶν ἀπεσφύρησαν εἰς τὰς

σκηνας των, ἔτεροι δὲ διεσπάρησαν εἰς τὸ δάσος ἢ ἐξηπλώθησαν ἢ ἀναπαυθῶσι κατὰ τὸ ρωσσικὸν ἔθος.

Ὁ φρουρός, περατώσας τὴν ἐργασίαν του, ἐτίναξε τὸ ἔνδυμά του οὐ ἐθαύμασεν ἐπ' ὀλίγον τὸ ἐπίρραμμα, ἐνέπηξεν ἐπὶ τῆς χειρὶδος τὴν βελόνην, καὶ καθήσας ἐπὶ τοῦ τηλεβόλου ὡς ἐφ' ἵππου, ἔψαλε μεγαλοφώνως τὸ παλαιὸν μελαγχολικὸν ᾄσμα :

Μικρό μου δάσος πράσινο, γιὰ πάψε νὰ βοῖζης.

Τὴν στιγμήν ἐκείνην ἡ θύρα μιᾶς τῶν σκηνῶν ἠνοίχθη, καὶ γραῖα καθαρῶς καὶ μὲ ἐπιτήδευσιν ἐνδεδυμένη, ἐφάνη ἐπὶ τοῦ κατωφλίου.

— Παῦσε, Στέφο, τῷ εἶπεν ὀργίλως ὁ ἀφέντης κοιμάται καὶ σὺ ξελαρυγγίζεσαι· οὔτε συνειδησι ἔχετε, οὔτε λυπᾶσθε.

— Συχώρεσέ με, Πετρόβνα, ἀπήντησεν ὁ Στέφος· καλὰ, δὲν τραγουδῶ πλιά, ἄς κοιμᾶται ὁ ἀφέντης, νὰ γείνη καλὰ. Ἡ γραῖα ἀπῆλθεν, ὁ δὲ Στέφος ἤρχισε νὰ περιπατῇ ἐπὶ τοῦ προχώματος.

Ἐντὸς τῆς σκηνῆς, ἐξ ἧς εἶχεν ἐξέλθῃ ἡ γραῖα, ὄπισθεν σανιδωτοῦ διαφράγματος, ὁ Δουβρόφσκις πληγωμένος ἀνεπαύετο ἐπὶ ψυχρᾶς κλίνης. Ἐνώπιόν του, ἐπὶ μικρᾶς τραπέζης, ἔκειντο τὰ πιστόλιά του, ὑπὲρ τὸ προσκεφάλαιον δὲ ἐκρέματο ἡ σπάθη του. Βαρύτιμοι τάπητες ἐστόλιζον τοὺς τοίχους καὶ τὸ ἔδαφος τῆς καλύβης, εἰς μίαν γωνίαν δὲ εὐρίσκειτο γυναικεῖον ἀργυροῦν καλλυτήριον, καὶ ἐν κάτοπτρον. Ὁ Δουβρόφσκις ἐκράτει εἰς τὴν χεῖρα βιβλίον ἀνοικτόν, οἱ ὀφθαλμοὶ του ὁμῶς ἦσαν κεκλεισμένοι, καὶ ἡ γραῖα, ῥίπτουσα ἐκ διαλειμάτων ἐπ' αὐτοῦ τὸ βλέμμα, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ ἂν ἐκοιμᾶτο, ἢ ἂν μόνον ἐσκέπτετο.

Αἶφνης ὁ Δουβρόφσκις ἀνεσκήρτησε. Ταραχὴ ἐγένετο εἰς τὸ ὄχρωμα, ὁ δὲ Στέφος, πλησιάζας εἰς τὸ παράθυρον, ἀνεκράξε. — Ἀφέντη Βλαδίμηρ! Ἀνδρέιτζ! οἱ σύντροφοί κάνουν σημεῖο, πῶς μᾶς ζητοῦνε.

Ὁ Δουβρόφσκις ἠγέρθη τῆς κλίνης, καὶ ἀρπάσας τὸ ὄπλον του, ἐξῆλθε τῆς σκηνῆς. Οἱ λησταὶ ἠορῶντο συνωθούμενοι εἰς τὴν αὐλήν, εἰς τὴν θύραν τοῦ δὲ βαθεῖα σιγῇ ἐπεκράτησε.

— Ὅλοι εἶνε ἐδῶ; ἠρώτησεν ὁ Δουβρόφσκις.

— Ὅλοι μόνον οἱ φύλακες λείπουν, ἀπήντησαν.

— Εἰς τὰς θέσεις σας! διέταξεν ὁ Δουβρόφσκις, καὶ ἕκαστος ἔσπευσε νὰ καταλάβῃ τὴν δι' αὐτὸν ὁρισθεῖσαν θέσιν. Τὴν στιγμήν ἐκείνην τρεῖς φρουροὶ ἐπλησίασαν τὴν αὐλείαν θύραν, καὶ ὁ Δουβρόφσκις, χωρήσας πρὸς αὐτούς.

— Τι τρέχει; ἠρώτησε.

— Εἰς τὸ δάσος εἶνε στρατιῶται καὶ μᾶς περικυκλώνουν.

Ὁ Δουβρόφσκις διέταξε νὰ κλεισθῇ ἡ πύλη, ὑπῆγε δὲ ὁ ἴδιος νὰ ἐξετάσῃ τὸ τηλεβόλον. Ἀγὰ

τὸ δάσος ἠκούσθησαν φωναὶ, ὁλονέν πλησιάζουσαι· οἱ λησταὶ ἄφωνοι περιέμενον. Αἶφνης τρεῖς τέσσαρες στρατιῶται ἐφάνησαν ἐκ τοῦ δάσους, καὶ ἀμέσως ἀπεσύρθησαν διὰ πυροβολισμῶν εἰδοποιήσαντες τοὺς συντρόφους των.

— Ἐτοιμασθῆτε! εἶπεν ὁ Δουβρόφσκις, καὶ μεταξὺ τῶν ληστῶν ἐγένετο ταραχὴ, ἦν μετ' ὀλίγον διεδέχθη ἡσυχία. Τότε ἠκούσθη θόρυβος πλησιάζοντος στρατιωτικοῦ ἀποσπάσματος, ὅπλα ἐξήστραψαν διὰ τῶν δένδρων, καὶ ἑκατὸν πενήντα ἄνδρες, ἐξελθόντες τοῦ δάσους ὤρμησαν κατὰ τοῦ προχώματος. Ὁ Δουβρόφσκις ἔβαλε πῦρ εἰς τὸ τηλεβόλον· ἡ ἐκπυροκρότησις ἐπέτυχεν—εἰς ἔπεσε νεκρός, ἔτεροι δὲ δύο ἐπληγώθησαν. Μεταξὺ τῶν στρατιωτῶν ἐπῆλθε σύγχυσις, ἀλλ' ὁ ἀξιωματικὸς ἐρρίφθη ἐμπρός, οἱ στρατιῶται τὸν ἠκολούθησαν, καὶ ἐχύθησαν εἰς τὴν τάφρον. Οἱ λησταὶ ἐπυροβόλησαν κατ' αὐτῶν, καὶ διὰ πελέκεων ὑπερήσπιζαν τὸ πρόχωμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου οἱ στρατιῶται μανιώδεις ἀνερχώμενοι ἐκ τῶν συντρόφων των. Τότε συνεπλάκησαν σῶμα πρὸς σῶμα, οἱ στρατιῶται ἦσαν ἤδη ἐπὶ τοῦ προχώματος, οἱ δὲ λησταὶ ἤρξαντο ἐνδίδοντες ὅτε ὁ Δουβρόφσκις πλησιάζας τὸν ἀξιωματικόν, τὸν ἐπιστόλισεν ἀνὰ μέσον τοῦ στήθους· ὁ ἀξιωματικὸς ἔπεσε, στρατιῶται τινὲς ἀρπάσαντες αὐτὸν ἀπεμακρύνθησαν διευθυνόμενοι πρὸς τὸ δάσος, οἱ λοιποὶ δὲ στερηθέντες τοῦ ἀρχηγῶ των, ἔπαυσαν πρὸς στιγμήν μαχόμενοι. Οἱ λησταὶ ἀνέλαβον θάρρος, καὶ ὤφελθον τῆς στιγμιαίας ἐκείνης ἀμνηχανίας, ἀπέκρουσαν τοὺς στρατιῶτας, οὗς ὤθησαν πρὸς τὴν τάφρον. Οἱ πολιορκηταὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, οἱ δὲ λησταὶ μετὰ κραυγῶν τοὺς κατεδίωξαν. Ἡ νίκη ἦτο τελεία. Ὁ Δουβρόφσκις πεποινθῶς εἰς τὴν ὁλοσχερῆ τοῦ ἐχθροῦ ἀποσύνθεσιν, ἀνεχαίτισε τοὺς ἰδιούτους του, καὶ κλεισθεὶς ἐντὸς τοῦ φρουρίου, ἐπλησίασε τὰς φρουράς, διατάξας δὲ νὰ μὴν ἀπομακρυνθῇ κανεὶς, παρήγγειλε νὰ συνάξωσι τοὺς πληγωμένους.

Ἀλλὰ τὰ τελευταῖα συμβάντα ἐφείλκυσαν τὴν προσοχὴν τῆς κυβερνήσεως ἐπὶ τῶν τολμηρῶν ληστειῶν τοῦ Δουβρόφσκις. Λαβόντες πληροφορίας περὶ τῆς θέσεως ἣν κατεῖχε, διηύθυναν κατ' αὐτοῦ λόχον στρατιωτῶν, μὲ διαταγὴν νὰ τὸν συλλάβωσι νεκρὸν ἢ ζῶντα. Ἀνθρωποὶ τοῦ τινος συλληφθέντες εἶπον, ὅτι ὁ Δουβρόφσκις δὲν εὐρίσκειτο μεταξὺ αὐτῶν. Οὗτος ὀλίγας ἡμέρας μετὰ ταῦτα, συνήθροισεν πάντας τοὺς συνωμότης του, καὶ δηλώσας αὐτοῖς ὅτι προτίθεται νὰ τοὺς ἀφήσῃ διὰ παντός, τοὺς συνεβούλευσε ν' ἀλλάξωσι καὶ αὐτοὶ τρόπον ζωῆς. — Σεῖς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν μου ἐπλουτήσατε, τοῖς εἶπε· ὅλοι εἰσθε ἐφωδιασμένοι μὲ διαβατήρια, δυνάμει τῶν ὁποίων ἐμπορεῖτε νὰ ζήσετε τοῦ λοιποῦ εἰς ὅποιονδῆποτε

μέρος μὲ τὸν κόπον σας καὶ τιμῶς, ὅλοι ὁμῶς εἰσθε κακώτροποι καὶ εἶνε πιθανὸν ὅτι δὲν θ' ἀφήσετε τὸ ἐπάγγελμά σας. Ταῦτα εἰπὼν τοὺς ἐγκατέλιπε, λαβὼν μετ' ἑαυτοῦ ἕνα μόνον. Οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων του ἤξευρε ποῦ κατέφυγε. Κατ' ἀρχὰς ἀμφέβαλλον περὶ τῆς ἀληθείας τῶν καταθέσεων αὐτῶν—γνωστῆς οὐσῆς τῆς πρὸς τὸν ἀρχηγόν των ἀφοσιώσεως τῶν ληστῶν—καὶ ὑπέθετον ὅτι προσεπάθουν νὰ τὸν σώσωσιν· ἀλλὰ τὰ μετὰ ταῦτα τοὺς ἐδικαίωσαν. Ἐπιδρομαὶ πλέον δὲν ἠκούοντο, αἱ πυρκαϊαὶ καὶ αἱ ληττεῖαι εἶχον παύσῃ, καὶ αἱ ὁδοὶ ἦσαν ἐλεύθεραι. Ἐξ ἑτέρων πηγῶν ἐγνώσθη, ὅτι ὁ Δουβρόφσκις εἶχεν ἐξέλθῃ τῶν συνόρων.

Π. Α. Α.

Ἐκ τινος μελέτης τοῦ Ἰουλίου Σμιτ, τοῦ μακαρίτου διευθυντοῦ τοῦ ἡμετέρου Ἀστεροσκοπεῖου περὶ σεισμῶν ἐν Ἑλλάδι, ἐκρίναμεν καλὸν νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα τὰς ἐπομένας πληροφορίας, εἰς ἃς μέγιστον παρέχουσιν ἐνδιαφέρον αἱ ἐκ τοῦ τελευταίου φοβεροῦ σειμοῦ ἐπελθούσαις καταστροφαὶ εἰς τὴν Μεσσηνίαν καὶ τοὺς ἀτυχεῖς κατοίκους αὐτῆς.

ΣΕΙΣΜΟΙ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

Τῷ ἐξετάζοντι τοὺς ἐν Ἑλλάδι σειμούς τὸ πρῶτον ζήτημα ἀναφέρεται εἰς τὴν πολλὴν αὐτῶν συχνότητα, τὸ δεύτερον εἰς τὴν τοπικὴν αὐτῶν ἐμφάνισιν ἢ εἰς τὰ κέντρα τῶν δονήσεων, τὸ τρίτον δὲ εἰς τὸν χαρακτῆρα αὐτῶν, τὸ εἶδος καὶ τὴν ἐνέργειαν. Ἐν πολλαῖς περιπτώσεσι δὲν δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τοὺς αὐτόχθονας σειμούς ἀπὸ τῶν ξένων, πολλακίς δὲ συμβαίνει ἵνα σειμοί, ὧν τὰ κέντρα κείνται ἐν Κρήτῃ καὶ τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, τὰ κύματα τῶν δονήσεων αὐτῶν ἐκτείνωσι καὶ μέχρις Ἑλλάδος.

Διὰ τοῦτο ἐν τοῖς ἐξῆς λεγομένοις τὰς εἰδήσεις δίδομεν ὅπως ὑπάρχουσι, τὰς ἡμέρας τῶν σεισμῶν ἀναγράφοντες καθόλου περὶ ὅλης τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως περὶ Ἀθηνῶν· ἀρχόμεθα δὲ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1859, ὅτε ἐπεχείρησα τὴν συστηματικὴν συλλογὴν ὅλων τῶν εἰδήσεων, διότι αἱ πρότερον ἀπομεμονωμένα καὶ σπάνια εἰδήσεις εἶναι πρὸς τὸν παρόντα ἡμῶν σκοπὸν ἄνευ ἀξίας.

Ἡμέραι σεισμῶν ἐν Ἑλλάδι: 1859—1875	Ἡμέραι σεισμῶν ἐν Ἀθῆναις	Καταστρεπτικοὶ ἢ λυαὶ ἐπικινδύνοι σειμοί
1859 — 37	7	—
1860 — 59	9	—
1861 — 58	2	1
1862 — 95	8	1
1863 — 54	2	—
1864 — 39	8	—
1865 — 60	15	—
1866 — 53	6	1
1867 — 204	15	3

ΤΟΜΟΣ ΚΒ'.—1886

1868 — 87	11	1
1869 — 49	13	1
1870 — 130	34	5
1871 — 212	6	3
1872 — 167	10	2
1873 — 114	15	2
1874 — 166	18	1
1875 — 21	6	1
17 ἔτη 1605 ἡμ. 185		22

Ἐκ τοῦ πίνακος τούτου συνάγεται συμπέρασμα τῶς ἄγνωστον εἰς πάντας. Ἐκ τούτου μανθάνομεν ὅτι ἡ Ἑλλάς πρέπει νὰ καταλεγῇ ἐν ταῖς χώραις ταῖς συχνωτάτους ἐχούσαις σειμούς.

Ἐν 17 ἔτεσιν ὑπελογίσθησαν κατ' ἐλάχιστον ὅρον 1605 ἡμέραι μετὰ σεισμῶν, κατ' ἔτος λοιπὸν ἡμέραι 90 μέχρις 100· ὁ δὲ ἀριθμὸς οὗτος εἶνε βεβαίως ἐλάχιστος ἐὰν ἀναλογισθῇ τις πόσον ὀλίγαι εἰδήσεις καθίστανται ἡμῖν γνωσταί. Ἐν μόναις Ἀθῆναις παρατηρήθησαν ἐντὸς 17 ἔτων 185 σειμοί, τούτων δὲ οἱ πλείστοι ἐσημειώθησαν ὑπ' ἐμοῦ. Κατὰ μέσον ὅρον δύναται τις λοιπὸν νὰ προσδοκᾷ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ κατ' ἔτος 10 μέχρις 11 ὅπως ἀσθενεῖς σειμούς. Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ ἐγένοντο ἐν Ἑλλάδι 22 τοῦλάχιστον σειμοὶ μεγάλης δυνάμεως, ἐπτά δ' αὐτῶν τοῦλάχιστον ἐπήνεργον καταστροφὰς σπουδαιοτάτης σημασίας.

Ἐὰν ἐντὸς 17 ἔτων ἐπτάκις κατεστράφησαν χώραι, πολλοὶ δὲ ἄνθρωποι ἐθανατώθησαν ἢ ἐπληγώθησαν, ἐκ τούτου δύναται τις νὰ ὑπολογίσῃ τὴν πληθύν τῶν ἀπαισιῶν, ὅσαι ἀπὸ πολλῶν ἑκατονταετηρίδων ἐταλαιπώρησαν τοὺς κατοίκους τῆς χώρας ταύτης. Μεμονωμένα ἀκούονται μόνον περὶ τούτου φωναὶ ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος, ὡς περὶ τῆς καταστροφῆς τῆς Κορίνθου, τῶν Πατρῶν, τῆς Χαιρωνείας, τῆς Κορώνης καὶ ἄλλων χωρῶν. Οὐχὶ ἐλάσσονες εἶνε αἱ καταστροφαὶ ἐν Φωκίᾳ, ἐν ταῖς Ἰονίαις νήσοις, περὶ ὧν ἐν τοῖς τελευταῖοις 10 ἔτεσι καὶ ὁ κύριος Σάθας ἐν ταῖς ἱστορικαῖς αὐτοῦ ἐργασίαις μετέδωκεν ἀξιολόγους σημειώσεις.

Θὰ καταλέξω ἐνταῦθα τοὺς μεγάλους καὶ ἐπικινδύνους σειμούς τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης χάριν ὑπομνήσεως παρατηρῶ δὲ ὅτι αἱ χρονολογίαι δίδονται κατὰ τὸ νεώτερον ἡμερολόγιον.

1817 Αὐγ. 23. Καταστροφὴ τοῦ Αἰγίου, μέγας σειμὸς καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, πλημύρα τῆς θαλάσσης ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ.

1837 Μαρτ. 20 Σεισμός ἐν Ἰθρᾷ καὶ καθ' ἅπασαν σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα.

1846 Ἰουν. 6-10. Ἰσχυρὸς σεισμός ἐν Μεσσηνίᾳ.

1853 Αὐγ. 18. Καταστροφὴ τῶν Θηβῶν· σεισμός καθ' ἅπασαν σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα.

1853 Σεπτ. 29. Μέγας σεισμός ἐν Βοιωτίᾳ, Εὐβοίᾳ καὶ Ἀττικῇ.

1856 Ὀκτ. 12. Μέγας σεισμός ἐν τῇ Ἀνατολῇ, μετὰ καταστροφῶν καὶ ἐν Θήρᾳ.

1858 Φεβρ. 21. Καταστροφή τῆς Κορίνθου, σεισμός καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα.

1861 Δεκ. 26. Μέγας σεισμός ἐν Ἀχαΐᾳ καὶ Φωκίᾳ, πλημμύρα θαλάσσης ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ.

1862 Ἀπρ. 26. Σπουδαῖος σεισμός ἐν Μεσσηνίᾳ.

1865 Ἀπρ. 10. Σεισμός ἐν Μεσσηνίᾳ.

1867 Φεβρ. 4. Καταστροφή ἐπὶ τῆς Κεφαλληνίας, σεισμός καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα.

1867 Σεπτ. 19-20. Σεισμός καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, πλημμύρα θαλάσσης κατὰ τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰς Κυκλάδας.

1867 Ὀκτ. 22-28. Ἐπικίνδυνος σεισμός ἐν Σκοπέλῳ.

1868 Ὀκτ. 4. Ἐπικίνδυνος σεισμός ἐν Σκιάθῳ.

1869 Δεκ. 28. Ἐπὶ μέρους καταστροφή ἐν Λευκάδι.

1870 Αὐγ. 1. Μεγάλη καταστροφή ἐν Φωκίᾳ μέχρι τέλους τοῦ 1870· σεισμοὶ μὴ ἀπαριθμηθέντες.

1870 Ὀκτ. 25. Καταστροφή τῆς Ἀμφίσης.

1871 Ἰαν. 25. Ἰσχυρὸς σεισμός ἐν Μήλῳ.

1871. Μεγάλοι σεισμοὶ ἐν Ἀμφίση Μαρτ. 17, Μαΐου 5, Ἰουν. 22, Ἰουλ. 12, Αὐγ. 30, Σεπτ. 12, Ὀκτ. 4, 5, 21.

1871 Σεπτ. 23. Ἐπικίνδυνος δονήσεις ἐν Κεφαλληνίᾳ.

1872 Σεπτ. 2, Ὀκτ. 23. Ἐν Ἀμφίση.

1873 Ἰαν. 7, Φεβρ. 24, Μαρτ. 15. Ἐν Ἀμφίση.

1873 Μαρτ. 9. Ἐν Σκοπέλῳ, λίαν ἰσχυροί.

1873 Ἰουλ. 27. Ἐν Ἐπιδαύρῳ, ἐν Σολυγείᾳ καὶ Σοφικῷ.

1873 Ὀκτ. 25. Ἐν Ἡλιδι καὶ ἐπὶ τῆς Ζακύνθου.

1874 Μαρτ. 28. Ἐν Ἐρετρίᾳ.

1875 Ἀπρ. 14. Ἐν Κυπαρισσίᾳ.

Τοσοῦτον πολυπληθεῖς εἶνε λοιπὸν ἐν Ἑλλάδι οἱ σεισμοί, τοσοῦτον δὲ συχναὶ αἱ μεγάλα δονήσεις αἵτινες διενήργησαν πολλάκις λυπηρότατας καταστροφάς, ἐξολοθρεύσασαι ὅλας χώρας μετὰ ἑκατοντάδων ἀνθρώπων. Πρὸς τοιαύτας καταστροφάς εἰς τὸν φυσιοδίφην παρίσταται πρῶτον καθήκον ἵνα παρασχῇ πᾶσαν ἐνέργειαν πρὸς ἀνέυρεσιν τοῦ ὅλου κύκλου τῶν φαινομένων, εἰς δὲ τὴν Κυβέρνησιν ἐπιβάλλεται σπουδαιότητα, τῶς οὐδέποτε προσηκόντως ἐκτιμηθεῖσα ἀσχολία, τοιαύτας ἐρεῦνας ὅση δύναμις νὰ ὑποστηρίξῃ.

Κατὰ τὴν συνήθη γνώμην ὑπολαμβάνονται οἱ σεισμοὶ ὡς ἐν ἀμείψῳ συναφείᾳ πρὸς τὰς ἐκρή-

ξεις τῶν ἡφαιστειῶν. Τὰ γεγονότα ὅμως καθόλου, καὶ ὁ κατάλογος τῶν ἐλληνικῶν σεισμῶν ἰδίᾳ μαρτυροῦσιν, ὅτι τοιοῦτος σύνδεσμος δὲν ὑφίσταται. Καὶ συμβαίνει μὲν ἐνίοτε ἵνα ἐκρηγνόμενα ἡφαιστεία παραγάγῳσιν ἐλαφροὺς τοπικοὺς σεισμούς, πάντῃ ὅμως ὀλίγοι μεγάλοι δονισμοὶ εἶνε γνωστοί, ὧν τὸ κέντρον νὰ δύναται νὰ ἀναζητηθῇ ἐν ἡφαιστείοις. Τὰ κέντρα τῶν μεγίστων σεισμῶν συχνότατα δὲν κείνται ἐν ἡφαιστειούχῳ ἐδάφει, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν τῇ τιτανώδει μορφώσεσι τῆς γῆς, καὶ ἐν πολλαῖς περιπτώσεσι κείνται μακρὰν ἐνεργῶν ἢ ἀπεσβεσμένων ἡφαιστειῶν.

Ὁ σεισμός εἶνε καθολικὴ τις καὶ ἀδιάλειπτος πλανητικὴ ἐνέργεια τοῦ σώματος τῆς γῆς. Αἱ ἐκρήξεις τῶν ἡφαιστειῶν εἶνε ἀπομονωμένον καὶ κατὰ πολὺ ἐλάσσονος ἀξίας φαινόμενον, ὅπερ δύναται ἐνίοτε νὰ παρομαρτηθῇ καὶ ὑπὸ τοπικῶν δονήσεων. Ἄπαντες οἱ μεγάλοι καὶ ὀνομαστοὶ εὐρωπαϊκοὶ σεισμοὶ δὲν εἶνε σύγχρονοι ἐκρήξεων ἐν Ἰσλανδίᾳ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ, ἔχουσι δὲ τὰ κέντρα αὐτῶν μακρὰν τῶν ἡφαιστειῶν ἐκείνων. Μόνη δὲ ἡ καταστροφή τῆς Κατάνης (1694) ἔχει πιθανῶς τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἐν τῇ Αἴτνῃ. Ἄπασαι αἱ ἐκρήξεις ἐν Θήρᾳ παρηκολοθοῦντο ὑπὸ τοπικῶν μικροῦ λόγου ἀξίων δονισμῶν, οἱ δὲ ἐπικίνδυνος αὐτοὶ σεισμοὶ εἶχον, ὡς καὶ τῷ 1856, τὸ κέντρον αὐτῶν ἐν Κρήτῃ ἢ ἄλλαχού. Ἡ εἰδικὴ ἐρευνα τῶν ἀπὸ τοῦ 1859 συλλεγεῖσιν εἰδήσεων περὶ σεισμῶν ἐν Ἑλλάδι ἀπέδειξε μοι ὅτι ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ δεκαεὶς τοῦλάχιστον διαφοροὶ περιφέρεται δονήσεων ἢ κέντρα σεισμῶν ὑπάρχουσι, ταῦτα δὲ πιθανὸν ἦδη ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος νὰ ἦσαν ἐνεργά, ἢ μόνον κατ' ὀλίγον νὰ μετεβλήθη ἢ θέσει αὐτῶν. Ἄπαντα δὲ σχεδὸν κείνται ἐν τῇ τιτανώδει διαμορφώσεσι τῆς γῆς καὶ εἶνε ταῦτα·

- 1) Σκιάθος.
- 2) Σκόπελος.
- 3) Ἐρέτρια.
- 4) Θήβαι.
- 5) Ἀμφίσσα-Δελφοί.
- 6) Μεταξὺ Αἰγίου καὶ Γαλαξειδίου.
- 7) Κόρινθος.
- 8) Ὑδρα-Πόρος.
- 9) Μεσσηνία.
- 10) Ἡλις.
- 11) Ζάκυνθος.
- 12) Κεφαλληνία.
- 13) Λευκάς.
- 14) Κέρκυρα.
- 15) Μήλος.
- 16) Μεσημβρινῶς τῶν Κυθῆρων.

Καὶ τινὰ μὲν τῶν σημείων, καθ' ὅσον ἐγὼ ἠδυνήθη νὰ διαγνώσω ταῦτα, δύναται νὰ εἶνε ἀβέβαια, ἀλλὰ λείπεται βεβαίως καὶ ἰκανά, ἀ-

τινα ὑστερον θὰ ἐξευρεθῶσι. Αἱ Ἀθηναὶ ἐπὶ ἀποστάσεως 8 μέχρι 10 μιλίων δὲν ἔχουσιν οὐδὲν κέντρον σεισμοῦ γειτονικόν, ἐφ' ὅσον δὲ εἶνε γνωστόν, οὐδέποτε ἔπαθε σπουδαίως ὑπὸ σεισμῶν, εἰ καὶ ἔχνη αὐτῶν παρατηροῦνται ἐπὶ τῶν στηλῶν τῶν ναῶν. Αἱ ἐνέργειαι αὐταὶ πιθανὸν νὰ χρονολογῶνται ἀπὸ τῆς φοβερᾶς καταστροφῆς κατὰ Ἰούλιον τοῦ 551. Πότε οἱ ναοὶ τῶν Δελφῶν, τῆς Νεμεῆας καὶ Ὀλυμπίας κατέπεσαν ἐκ σεισμοῦ δὲν διεσώθη ἡμῖν ἐκ παραδόσεως.

ΘΕΑΤΡΑ ΚΑΙ ΗΘΗ ΤΟΥ ΛΑΟΥ

Τὸ θέατρον, ὡς γνωστόν, ἀνεκῆθεν ἐθεωρήθη ἄριστον πρὸς μόρφωσιν τῶν ἡθῶν μέσον ἢ τοῦ δράματος ἐπίδρασις ἐπὶ τοῦ λαοῦ ὑπῆρξε πάντοτε μείζων παντός ἄλλου φιλολογικῆς εἶδους· τοῦτο δὲ ἦν ἐπόμενον. Τὸ δράμα αἰσθητοποιεῖ ἐπὶ σκηνῆς καὶ τὰς μᾶλλον ἀφηρημένας ἐννοίας καθιστᾷ αὐτὰς εὐλήπτους τῷ θεωμένῳ. Τὰ πρόσωπα ἅτινα ἀτελῶς καὶ ἀμυδρῶς ἠδύνατο ν' ἀναπαραστήσῃ διὰ μέσου τῶν γραμμῶν τοῦ βιβλίου ὁ ἀναγνώστης, δρῶσι καὶ κινεῖνται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του, ἔχουσι σάρκα καὶ ὄσπ' αὐτῶν φωνήν. Διὰ τοῦτο δὲ τὸ δράμα ὀλιγωτέρων ἀπαιτοῦν τοῦ πνεύματος ἐντασιν πρὸς ἀντίληψιν καὶ ὑπὸ σκηνογραφημάτων διακοσμούμενον, προσάληθες καὶ θεαματικὸν ἅμα αὐτὸ καθιστάντων, εἶνε προσιτώτατον εἰς τοὺς πολλοὺς, ὅτινες ἡσυχῶς ἐπὶ τοῦ ἐδωλίου των καθημένοι βλέπουσι πρὸ αὐτῶν ἀναβιοῦντας ἄλλους χρόνους καὶ ἄλλους ἀνθρώπους, καὶ παρορμῶνται εἰς ἔλεον, εἰς ἐνθουσιασμόν καὶ ἀγανάκτησιν, εἰς δάκρυα ἢ γέλωτα.

Ἐνεκα τοῦτο τὸ δράμα τηλικαύτην ἐκρίθη ἀσχοῦν ἐπὶ τοῦ κοινῷ ἐπίδρασιν. Πόσον δ' ἐκτιμᾶται κατ' ἀξίαν ἢ δύναμις αὐτοῦ ἀποδείκνυται καὶ ἐκ τούτου πρὸ τινῶν μνηῶν ἐν Γαλλίᾳ δράμα τι εἶξ ὁμωνύμου μυθιστορήματος διασκευασθῆν ἀπηγορεύθη ὑπὸ τῆς λογοκρισίας νὰ παρασταθῇ ὡς ἐμπορούμενον κοινωνικῶν ἀρχῶν, ἐν ᾧ τὸ μυθιστόρημα εἶχεν ἀφεθῆ ἐλεύθερον. Ἡ λογοκρισία ἐθεώρησεν ἐπικινδυνώτερον τοῦ βιβλίου τὸ δράμα, διότι τοῦτο εἰς πολλοὺς ταύτοχρόνως καὶ ὡς εἰπὲν ἐπ' ἀπειρον ἠδύνατο νὰ μεταδίδη τὰς ἐν αὐτῷ ἰδέας. Ἡ σκηνὴ λοιπὸν θεωρεῖται προσφορώτατον βῆμα εἰς διὰδοσιν πατριωτικῶν, ἠθικῶν ἢ κοινωνικῶν διδασμάτων. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν οἱ Μαραθωνομάχοι καὶ Σαλαμινομάχοι παρίσταντο εἰς τὴν διεκτραγώδησιν τοῦ ὀλέθρου τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν μέχρι τῆς παραστάσεως τῶν δραμάτων τοῦ Ζαμπελίου, ἐν οἷς οἱ ἐπιζῶντες τοῦ 1821 ἀγωνιστῆ καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν ἐβλεπον ἐξαιρομένην τὴν ἡρωικὴν ἐθελουσίαν τοῦ

Διάκου καὶ τοῦ Μάρκου Βότσαρη, τὸ δράμα ἐπὶ τοῦ γενεθλίου του ἐδάφους καὶ τὴν ψυχὴν ἀνυψῶσε καὶ τὸ φρόνημα ἐκράτυνε. Τὸ θέατρον κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἐπανάστασιν χρόνους ὑπῆρξε τὸ μόνον σχολεῖον τοῦ λαοῦ ἢ δὲ νεωτέρα ἡμῶν δραματοποιία νηπιάζουσα ἔτι καὶ ἀδυνατούσα νὰ παράσχῃ ὑψηλὰς καλλογικὰς ἀπολαύσεις, καλαισθητικῶς ἄλλως τε καὶ τοῦ κοινῷ νηπιάζοντος, ἀνεξωγόνου διὰ τῆς Παραμονῆς τοῦ Ραγκαβῆ, καὶ ἄλλων δραμάτων τοὺς ἀγῶνας τῶν μεγάλων τῆς Ἐπαναστάσεως ἢ πρὸ αὐτῆς ἀνδρῶν. Ἐξήγειρεν οὐχὶ ἀβρὰ ἀλλὰ γενναῖα κἄν αἰσθημάτων· δὲν ἐκαλλιτέχνει ἀλλ' εἰργάζετο τοῦλάχιστον ἐπ' ἀγαθῷ.

Εἶτα προαχθέντες εἰς πολιτισμὸν εἶδομεν ἀνατέλλουσαν τὴν ἐποχὴν τῶν κωμειδουλίων, τῶν ἀναισχύντων ἐπὶ σκηνῆς γυμνοτήτων καὶ κορδακισμῶν, τῶν βδελυρῶν βωμολογιῶν, αἰτινες ἐκύλιον εἰς τὸν βόρβορον τιμῆν καὶ πατρίδα, πᾶν εὐγενὲς καὶ πᾶν ὄσιον. Ριπὴ διαφορᾶς ἐπνευσεν ἐφ' ἡμᾶς ὡς ἀπὸ τέλματός τινος, ἐν ᾧ ἦδη ὡς τυφῶν ἀνέτρεπε μέγα καὶ ἰσχυρὸν Κράτος. Ὁ κᾶτος λαὸς ὅστις ἐμεινεν ἀπρόσβλητος ἐκ τοῦ νοσήματος ἀπέζη δι' ἐώλων δραματικῶν προϊόντων, ἅτινα εἰκῆ καὶ ὡς ἐτυχε μετεκομίζοντο ἐκ τῶν ξένων φιλολογῶν. Τί δὲ συνέβη ἐκ τούτου; Τὸ ἐν Ἀθήναις κοινόν, ὅπερ ἄλλοτε καὶ ὀλιγαριθμώτερον ὄν καὶ ἥττον κατ' ἀναλογίαν ἀνεπτυγμένον συνετήρει ἰταλικὸν μελόδραμα καὶ δύο πολλάκις ἐλληνικοὺς θιάσους, νῦν μόλις ἓνα ἐλληνικὸν θίασον συντηρεῖ τὸ θέρος, τὸν χειμῶνα οὐδένα, καὶ παρὰ τούτου δὲ ὡς ὁ συνειθιστὴς εἰς τὰ δριμύα οἰνοπνευματώδη ποτὰ ἔχει ἀνάγκην καθ' ἑκάστην μεγαλειτέρας δόσεως ὅπως αἰσθανθῇ τέρψιν, ζητεῖ ὅσον οἶόν τε γυμνότερα ὕψους καὶ μεγάλων ἰδεῶν δραματικὰ ἔργα, κοινὰ δὲ τινὰ καὶ τετριμμένα προωρισμένα διὰ τὸ ὄμμα καὶ οὐχὶ διὰ τὸ πνεῦμα, θεαματικὰ τερατολογήματα, οὐδὲ τὸν μεγαλοπρεπῆ κἄν διάκοσμον καὶ τὸ πολυτελεῖς τῶν σκηνογραφῶν ἔχοντα ὅπως θέλξωσι τὴν ὄρασιν. Ὅπως καὶ ἂν ἦ, τὸ δράμα κατήλθεν ἐν πολλοῖς εἰς παιδαριώδη ἀπόλαυσιν. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ οἱ παντόμμοι οἱ ἴνες ἄλλοτε δειλῶς ἐκρύπτοντο ἐν τινι γωνίᾳ ἐνεθρονίσθησαν ἐπιστήμως ἐν τοῖς περιλεισίοις θεάτροις. Καὶ ὁ ἀθηναϊκὸς λαὸς μὴ βλέπων πλέον δράμα τὸν Μάρκον Βότσαρη, μὴ ἀκούων πλέον τὸν Φάουστ μελόδραμα, βλέπει ἀμφοτέρω παντομίμους, καὶ ἐντροφῆ ἐν τῇ βεβηλώσει μεγάλων πράξεων καὶ αἰσθημάτων καὶ χαρακτήρων. Ὅταν τις κρημισθῇ, δὲν σταματᾷ καθ' ὅδον, ἀλλὰ κυλινδεῖται, κυλινδεῖται ὅλον ἐως οὗ καταπέση χαμηλά, ὅσον τὸ δυνατὸν χαμηλότερα...

Πόσον κατέπεσε τὸ αἰσθημα καὶ τὸ φρόνημα τοῦ κοινῷ παρ' ἡμῖν! Ἐν τινι δράματι τοῦ ἑλλη-

κού θιάσου κακούργος τις ύβριζει, αικίζει, λακτίζει επί σκηνής τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, οἰκτρὸν ἀνάπηρον, ἀλλὰ τύπον τῆς ἀρετῆς, ἔχοντα ἐσωτερικὴν καλλονὴν ὅσην ἐξωτερικὴν ἀσχημίαν—ἐξάριστον μῦρον ἐν προστύχῳ δοχείῳ.—Τὰ λακτισματὰ ταῦτα συνοδεύονται διὰ βδελυρῶν ἐκφράσεων τοῦ κακούργου καὶ δι' ἀγγελικῆς ὑπομονῆς τοῦ πτωχοῦ ἀναπήρου· τὸ δὲ κοινὸν τί πράττει; δακρύει; ἀγανακτεῖ; ὄχι! γελᾷ, γελᾷ ἠλιθίως, γελᾷ ἀπαθροῦς· τὸ μόνον αἰσθημα ὅπερ ἐμπνέει αὐτῷ τὸ θέαμα ἐκεῖνο εἶνε ἡ γέλωσι! Σημειωτέον ὅτι ἡ κατὰ πλάσμα δυστυχία συγκινεῖ περισσότερο τῆς πραγματικῆς, ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶνε πολλῶν εὐαισθητότεροι κατὰ τὴν φαντασίαν παρὰ κατὰ τὴν καρδίαν, ὅτι ἐν τῷ βιβλίῳ, ἐπὶ τῆς σκηνῆς, ἐπὶ τῆς εἰκόνης οἰκτερόμενον φέρ' εἰπεῖν τῆ ἐπαίτιδα, ἢ ἐν τῷ πραγματικῷ βίῳ θὰ ἐβλέπομεν μετ' ἀδιαφορίας, συγκινούμεθα ἐκ τῆς συμφορᾶς ἥτις ἄλλως θὰ ἐνέπνεεν ἡμῖν ἀποστροφήν. Φαντάσθητε τώρα τὸ γελῶν ἐκεῖνο πληθὸς πρὸ τῆς αὐτῆς σκηνῆς ἐν τῇ ὁδῷ. Θ' ἀγανακτήσῃ ἄρα γε ἂν ἤδη τὸν μουσαρὸν κακούργον τύποντα τὸν ἐνάρετον χωλόν; ὄχι· θὰ κζγγᾷ, θ' ἀντιπαρέλθῃ...

Περὶ τῆς ἀνατροφῆς τοῦ αἰσθηματος τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ οὐδεὶς, οὐδεὶς ἐμερίμνησέ ποτε, καὶ διὰ τοῦτο παριστάμεθα εἰς τὸ σκληρότατον θέαμα τὴν ἐπαύριον φοβερὰς καταστροφῆς τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, νὰ βλέπωμεν ἀπαθείς τοὺς Ἑλληνας, μικροῦ καὶ μεγάλους. Ποῦ εἶνε ἡ γενναία τῆς καρδίας ὁρμή, ἡ εἰς αὐθορμήτους εἰσφορὰς ὑπὲρ τῶν ἀστέγων καὶ τῶν λιμωτῶντων παρορμῶσα μεγαλεμπόρους καὶ χειρώνακτας, γέροντας καὶ παιδιὰ, δεσποίνας καὶ θεραπεινίδας καὶ ἐνοῦσα πάσας τὰς τάξεις ἐν τῇ αὐτῇ φιλανθρωπίᾳ; Ταῦτα συμβαίνουν ἄλλαχού· ἀλλὰ παρ' ἡμῖν, ὡς ἐν ἡμέρᾳ καταιγίδος κατέρχεται ὁ ὑδράργυρος τοῦ βαρομέτρου, ἐν ἡμέραις συμφορᾶς καταδείκνυται πόσον χαμηλὰ εὐρίσκεται τὸ αἰσθημα τῆς φιλανθρωπίας, τῆς ἀδελφότητος, τῆς ἐθνικῆς ἀλληλεγγύης.

Ταῦτα δὲ λέγομεν οὐχὶ ἐκ πνεύματος ἀπαισιοδοξίας, ἀλλ' ἐκ πνεύματος ἐθνικοῦ πόνου. Ἐν ἡ καταστάσει εὐρίσκόμεθα ἂν μὴ ποιήσωμεν βαθεῖαν διάγνωσιν τῆς νόσου ἡμῶν, ἂν μὴ λάβωμεν τὸ θάρρος ν' ἀποκαλύψωμεν ταύτην, ἂν μὴ παύσωμεν αὐταπατῶμενοι, εἰμεθα τέλειον κατεστραμμένοι. Μόνοι οἱ ἑτομοθάνατοι φοβούνται νὰ μάθωσι τί ἔχουσι καὶ εἰς μόνους τούτους ἀποκρύπτουσι τὸ πάθημά των· ἀλλ' ἡμεῖς εἰμεθα πλήρεις ζωῆς καὶ δὲν πρέπει νὰ φοβώμεθα τὴν ἀλήθειαν.

Πρὸς ἀπόδειξιν τῶν λεγομένων ἡμῶν περὶ τῆς διανοητικῆς καταπτώσεως καὶ τῆς αἰσθητικῆς ἐκφυλίσεως, καλοῦμεν τοὺς δυσπιστοῦντας νὰ μεταβῶσιν εἰς τὰ παρὰ τὸν Ἰλισσὸν θέατρα τοῦ λαοῦ. Τὸ πλῆθος συνωστίζεται κατὰ τὴν ἔσο-

δον· τὰ θρανία πάντα πλήρη· οἱ θεαταὶ δὲν εἶνε μόνον ὄχλος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς μεσαίας τάξεως καὶ ἐκ τῆς ἀνωτέρας ἔτι.—διότι τὸ κακὸν μετεδόθη ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω.— Μετὰ τοὺς παντομίμους καθ' οὓς χίλιοι καὶ διαχίλιοι Ἕλληνες θεῶνται μακαρίως τῶν νευροσπαστικῶν χειρονομιῶν ἀνθρώπων τινῶν ἐφ' ὧν, λέγεις, ἐπέσκηψε βωβότης, μετ' ἄσεμνά τινα ἄσματα διὰ σκωριώσεως φωνῆς ἀδόμενα ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπ' ἀπομάχου γαλλίδος, ἔρχεται ἡ κωμωδία, ἡ περιφημὸς ἐκεῖνη κωμωδία εἰς τὴν ἐντροπῆ τὸ ἐλληνικὸν κοινὸν ἀγρυπνοῦν χάριν αὐτῆς καθ' ἐκάστην μέχρι τῆς δευτέρας καὶ τρίτης μετὰ τὸ μεσονύκτιον. Ἐπὶ τῆς σκηνῆς προχειρῶς παριστώσεως φαρμακείων ἢ ἀγορᾶν, ἐμφανίζονται οἱ ἠθοποιοί, ἔχοντες οὗτοι τὸ χάρισμα τοῦ λόγου. Εἰξεύρουσιν ὅτι ἡ κωμωδία θ' ἀναφέρεται εἰς φαρμακείον ἢ εἰς ἀγορᾶν αὕτη εἶνε ἡ μόνη μελέτη των· τίποτε πλεόν· τὰ ἄλλα θ' αὐτοσχεδιασθῶσιν ἐπὶ τῆς σκηνῆς, κατὰ τὴν ἐμπνευσιν τῆς στιγμῆς. Εἰς ἐκ τῶν ἠθοποιῶν ὀπτει εἰς τὸ μέσον μίαν φράσιν, ἀπαντᾷ ὁ ἄλλος, στρώνει ὁ διάλογος, πλέκεται ἡ κωμωδία. Ἐνίοτε εἰς τῶν θεατῶν ἀναφωνεῖ τι ὁ ἠθοποιὸς ἀφίνει κατὰ μέρος τὴν συνομιλίαν του καὶ ἀπαντᾷ συνάπτεται στιχομυθία μεταξὺ τοῦ ἠθοποιοῦ ἀπὸ τῆς σκηνῆς καὶ τοῦ ἀκροατοῦ ἀπὸ τῆς πλατείας.

— Κρύος εἶσαι ἀπόψε, Κωστάκη! κράζει τις εὐρίσκων ἄνοστον τὴν κωμωδίαν.

— Ἄς ἔπαιρνε εἶνα πάπλωμα νᾶλθης! ἀποκρίνεται οὗτος καὶ ἐξακολουθεῖ τὸν *ρόλον* του. Καὶ τὸ πλῆθος καγγάζει εὐρίσκον τοῦτο εὐφύς. Μεγαλειτέρα ἀσέβεια πρὸς κοινὸν εἶνε ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ. Προσφέρουν εἰς αὐτὸ ὅ, τι τύχη, ὅπως τύχη, ὅ, τι φέρεται ἡ στιγμή, ἄνευ μηδεμιᾶς μερίμνης. Ἐνίοτε ὁ κωμικός τοῦ ἐνὸς τῶν θεάτρων τούτων ἔχει ἐκλάμψεις τινὰς εὐφύας, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ οὗτος καὶ οἱ σύντροφοί του εἶνε βωμολόχοι ἄνοστοι, χλευασταὶ εὐγενῶν αἰσθημάτων, ἄνευ πνεύματος, πράττοντες δὴθεν καλὴν τινα πράξιν καὶ ἐκβάλλοντες τὴν γλώσσάν των πρὸς τὸ κοινὸν ὅπως τὴν ἐμπαίζωσιν. Ἡ ἐκ τῶν κωμωδιῶν τούτων ἐντύπωσις ὁμοιάζει πρὸς τὴν ἐξ ἀναταράξεως βορβοῦρου. Καὶ ὅμως τὸ κοινὸν συρρεῖ, κοινὸν πάσης ἀποχρώσεως, κοινὸν ἐκ πάντων τῶν ὁρόφων τοῦ κοινωνικοῦ ἐν ἐν Ἀθήναις οἰκοδομήματος, ἀνώτατοι τοῦ κράτους ὑπάλληλοι καὶ ρυπαροὶ ὑπάλληλοι κρεπωλείων, δεσποῖναι ἀποπνεύουσαι μῦρα καὶ φοροῦσαι τρίχαπτα, ἀφεῖσαι ἡμιτελῆς τὸ γαλλικὸν των μυθιστόρημα, καὶ φεσοφόροι ἀποπνεύουσαι μαγειρεῖον. Τὸ κακὸν μετεδόθη ὡς ἐπιδημία!...

Ὅταν οἱ Ἕλληνες ἠθοποιοὶ ἀκούωσι τὴν ὀχλοδοὴν καὶ τὸν ὀρυμαγδὸν τῶν θεάτρων τούτων, πιθανὸν νὰ ζηλεύωσι τὴν συρροὴν ἐκείνην

Ο ΕΝΕΡΓΟΣ ΒΙΟΣ

[Συνέχεια καὶ τέλος· ἴδε προηγούμεν. φύλλον.]

Ἐνίοτε ἐκλέγομεν τὴν ἀργίαν ἐκ συστήματος, οὐχὶ πνεύματος ἀταξίως ἐμφορούμενοι ἀλλὰ τούναντι πνεύματος μεγαλείου καὶ ἐλευθερίας. Ἀνεξάρτητοί τινες νομίζουσιν ὅτι πᾶν ἐπάγγελμα δεσμεύει τὸ ἄτομον, προσηλωτὶ αὐτὸ εἰς μονοτόνους καὶ εὐτελεῖς ἀσχολίας, τὸ καθυποτάσσει εἰς δεξασίας στενάς καὶ τετριμμένας, τέλος δ' ὅτι ἡ θετικὴ ἐργασία ἐξασθενίζει καὶ ταπεινοῖ τὸ πνεῦμα. Ἐν τούτοις ἐνυπάρχει τι τὸ ἀληθές. Πάντες παρετήρησαν πότον οἱ διάφορα μετερχόμενοι ἐπαγγέλματα διαφέρουσι κατὰ τὰς ἰδέας, καὶ πόσον ὁ χαρακτήρ μεταβάλλεται ὑπὸ τοῦ εἶδους τῆς ἀσχολίας· ὑπὸ τὴν ἐποψιν ταύτην τί μᾶλλον διάφορον ἰατροῦ, ἢ λογιῶν, στρατιωτικοῦ ἢ βιομηχανοῦ;

Πάντες οὗτοι οἱ ἄνδρες εἶχον τὰς αὐτὰς περὶ οὐ σκέψεις κατὰ τὴν νεότητά των· συναντῶνται μετὰ εἴκοσιν ἔτη· ἕκαστος ἔλαβε τὴν ἰδιαιτέραν αὐτοῦ φυσιογνωμίαν. Τὸ ἐπάγγελμα οὐ μόνον ἀπήμβλυσε τὸν ἄνθρωπον ἀλλ' ἀπήμβλυσε καὶ τὸ ἄτομον. Ἐν τισιν ἐπαγγέλμασιν ἐν οἷς ὁ ἄνθρωπος ἐνασκει τὸ πνεῦμα αὐτοῦ γενικῶς δύναται ν' ἀντιπαλαίσῃ ἐπιτυχῶς κατὰ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ἐπαγγέλματος. Ἀλλὰ κ' ἐν ταύτῃ περιπτώσει ἔτι τὰ ὀλίγα γεγονότα ἅτινα κέκληται νὰ διαχειρίζεται ἐν τῷ κύκλῳ τῆς καθεκάστην ἀσχολίας του ἐμποδίζουσιν αὐτὸν νὰ ἐκτείνῃ καὶ γενικεύσῃ τὰς ἰδέας του, ἡ δὲ ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος δουλεία εἶνε πάντοτε ἐπαισθητή.

Εὐνόητον λοιπὸν ὅτι φιλόδοξά τινα πνεύματα ἀξιοῦσι νὰ διαφύγῃσι τὸν ζυγὸν τούτον καὶ νὰ διατηρήσωσι τὴν ἐλευθερίαν των ἀπαρνούμενα πᾶν ἐπάγγελμα καὶ ἐκλέγοντα τὸν βίον τῶν ἐλευθέρων ἀνδρῶν, ἢ τοὺς ἀξιοῦσι νὰ μὴ ὑποβάλωνται εἰς οὐδεμίαν ἀσχολίαν μόνιμον καὶ ἐπιβεβλημένην, νὰ μὴ ἐξαρτῶνται ἐκ τινος κυρίου, νὰ καλλιεργῶσι ποικίλως τὸ πνεῦμα αὐτῶν, νὰ μὴ ὦσι ξένοι πρὸς οὐδὲν οὐδὲ δεσμευμένοι εἰς οὐδέν· τοῦτο δὲ εἶνε, ὡς φαίνεται, τὸ ἄκρον ἄκρον τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας. Μεγαλοφρεῖς τινες ἄνδρες οὕτως ἐπραξάν καὶ δὲν μετενόησαν. Ὁ Κερτέσιος διηγεῖται ὅτι ἐπὶ ἐννέα τοῦ βίου του ἔτη, οὐδὲν ἄλλο ἐπραττεν εἰμὴ νὰ περιφέρηται τῆδε κακεῖσε τοῦ κόσμου προσπαθῶν νὰ ἴθ' ἡθεατῆς μᾶλλον ἢ ἠθοποιὸς τῆς παιζομένης κωμωδίας.

Μεταχειρίσθη, προσλέγει, τὴν νεότητα αὐτοῦ εἰς τὸ περιδεῦν, βλέπειν αὐτὰς καὶ στρατοῦς, συναναστρέφειν μετ' ἀνθρώπων διαφόρων χαρακτήρων καὶ κοινωνικῶν τάξεων, ἀποκτᾶν ἐν πολλοῖς πείραν, δοκιμάζειν ἑαυτὸν ἐν ταῖς συντυχίαις ἄς παρεσκεύαζεν αὐτῷ ἡ τύχη, καὶ πανταχοῦ ποιεῖν περὶ τῶν πραγμάτων τοιαύτας σκέψεις ἐξ ὧν ἠδύνατο νὰ ἐπωφεληθῆ. Τίς δύναται

τοῦ πλῆθους. Ἀλλ' ἐγινώσκουσιν ἄραγε διούτοι ἀνέδειξαν αὐτά, ὅτι οὗτοι παρεσκεύασαν τὴν βασιλείαν αὐτῶν; Ἀπὸ τοῦ θεαματικοῦ τερατολογήματος καὶ τῆς χονδροειδοῦς φάρσας μέχρι τοῦ παντομίμου καὶ τῶν ἐξ ὑπογίου κωμωδιῶν ἢ ἀπόστασις δὲν εἶνε μεγαλειτέρα παρ' ὅσον ἀπὸ τοῦ θεάτρου τῶν Ὀλυμπίων μέχρι τοῦ Παισιδῶρος καὶ τοῦ Ἄντρον τῶν Νυμφῶν. Μέχρι τοσοῦτου κατεπέσαμεν, φόβος δὲ εἶνε μὴ τὰ θέατρα ταῦτα τοῦ λαοῦ μᾶς βίψωσι καὶ ἔτι χαμηλότερον, ἂν ὑπάρχῃ χαμηλότερον.

Ἀλλὰ εἰς τοῦτο δὲν πταίουςι μόνον οἱ ἠθοποιοί, πταίει καὶ τὸ κοινόν, πρὸ πάντων δὲ τοῦτο. Βεβαίως δὲν εἶνε ἀξιοθαύμαστοι οἱ χάριν κέρδους ἐξευτελίζοντες τὴν τέχνην των, ἀλλ' ἐπὶ τέλους, ὅταν ἐκλάβωμεν αὐτοὺς ὡς ἐπαγγεματίας, εἶνε συγγνωστόι· τὸ κοινὸν πταίει, ὅπερ παραινῶσιν εἰς ἐξευτελισμὸν τῆς δραματικῆς τέχνης ἢ ἀνεχόμενον τὸν ἐξευτελισμὸν τούτον, διαφθείρει τοὺς ἠθοποιούς διαφθειρόμενον εἴτα ἐντόκως ὑπ' αὐτῶν. Ἐκάστος ἡμῶν, λέγει ὁ Charles Le-néque ἐν τῷ ἐπιλόγῳ τῆς Ἐπιστήμης τοῦ Καλοῦ, ὅσην ὀλίγην ἐπίδρασιν καὶ ἂν ἀσκήσῃ διὰ τῆς σκέψεως, διὰ τοῦ λόγου ἢ τῆς διαγωγῆς του, δύναται νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῶν καλλιτεχνῶν... Ἄν ἐπιπροσέωμεν βλέποντες ἐλεεινὴν εἰκόνα, ἂν ἀγοραζώμεν βδελυρὸν ἀγαλμάτιον, ἂν ἐξαντλώμεν εἰκοσιν ἐκδόσεις ἀνθητικοῦ βιβλίου, διὰ τούτων λέγομεν ὡς εἰπεῖν εἰς τὸν καλλιτέχνην: Τούτο εἶνε τὸ καλόν! Ἐπανάλαβε τὸ ἴδιον ἔργον. Καὶ ὁ καλλιτέχνης ἀρχίζει ἐκ νέου. Ναι, τὸ κοινὸν πταίει· ἀλλὰ ποῖον κοινόν; ποῦ εἶνε τὸ κοινόν τὸ δυνάμενον νὰ ἐπιδράσῃ σήμερον παρ' ἡμῖν ἐπὶ τῆς τέχνης καθ' οἵανδήποτε αὐτῆς ἐκδήλωσιν; Πρὶν μορφώσῃ ἄλλους τὸ κοινὸν ἐμόρφωσε ἑαυτὸ; ἐφρόντισε κανεῖ, περὶ τοῦ κοινοῦ τούτου; Ὡς πρὸς τὴν ἀνατροπὴν τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας εἰμεθα ἀξιοθρήνητοι· ἡ τοιαύτη δ' ἐλλειψίς δὲν ἐκδηλοῦται περὶ τὴν ἐκτίμησιν μόνον τῶν ἠθοποιῶν καὶ τῶν δραμάτων ἀλλ' ἐν παντί καὶ πάντοτε, καὶ ἐν περιστάσει κρίσιμοις, καὶ ἐν ἐθνικαῖς καὶ κοινωνικαῖς ἀνάγκαις, ὡς νῦν ἐν τῷ φοβερῷ σεισμῷ.

Διὰ τοῦτο νομίζομεν ὀλέθρια εἰς τὸν ἐλληνικὸν χαρακτήρα τὰ τοιαῦτα δράματα καὶ ἀκρόματα. Οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι ἐξερχόμενοι τοῦ θεάτρου μετὰ τὴν παράστασιν τῶν Περσῶν τοῦ Αἰσχύλου ἔτρεχον εἰς τοὺς ναοὺς, ἔκρουον τὰς ἀπὸ τῶν βωμῶν ἠρητημένας ἀσπίδας κραυγάζοντες: Πατρίς! Πατρίς! Οἱ νεώτεροι Ἀθηναῖοι ἐξερχόμενοι τῶν Ὀλυμπίων ἢ τῶν θεάτρων τοῦ λαοῦ τί κραυγάζουσιν ἄρα γε, τί ἔχουσιν ἐν τῇ κεφαλῇ αὐτῶν καὶ ἐν τοῖς στήθεσι;

Α. Π. Κ.

ν'αντίειπ' ότι τούτο εἶνε θαυμασίον σχολεῖον, κατ' ἐξοχὴν διδασκτικὴ προπαρασκευὴ εἰς τὰ ἐξαιρετὰ πνεύματα; Ἄλλ' ἄρα γε τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ βίου εἶνε ὠφέλιμον πρὸς πᾶν ἐπάγγελμα; Νομίζω ὅτι οὐχί. Μεγαλοφυῆς τις ἀνὴρ ὡς ὁ Καρτέσιος, ὁ Πασκάλ δύναιτο νὰ διαγάγῃ τὸν ἐλευθέρου καὶ γενικόν τοῦτον βίον κατὰ τὴν νεότητά του, ὅπως συγκεντρωθῆ ἰσχυρῶς εἰς ἔργον τι βαθύ; ἄλλὰ παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν ἀνθρώπων ἐπίκειται φόβος μὴ ἢ τοιαύτη περὶ πολλὰ κατατομὴ καὶ ἢ εἴς τὸ μὴ ἐνδιατρίβειν περὶ οὐδὲν καταστήσωσι τὸ πνεῦμα ἐπιπόλαιον καὶ ἐξασθενήσωσι τὴν δραστηριότητά του. Ὁ ἀνθρώπος ὅστις δὲν ἀντελήφθη τῶν πραγμάτων ἢ ἐν παρόδῳ μόνον ἐπράξε τούτο, ὅστις δὲν συνδέεται στενῶς μετὰ τοῦ περιβάλλοντος αὐτὸν κόσμου, δὲν δύναται νὰ εἴπῃ ὅτι γινώσκει ἀληθῶς τί συμβαίνει περὶ αὐτόν. Εἰς οὐδὲν προσηλωμένος, βλέπει τὰ πάντα ἐλευθέρως, εἶνε ἀληθές, ἀλλ' ἐξῴθεν. Ὅπως καλῶς κρίνει τις τὰ ἦθη χώρας τινὸς δὲν ἀρκεῖ νὰ περιδεύῃ αὐτήν, ἀνάγκη νὰ ἐνδιατρίψῃ. Ὅπως κατανοήσῃ τις τὸν βίον, δὲν ἀρκεῖ νὰ θεᾶται ἀπλῶς, ἀλλὰ δεῖν νὰ δρᾷ. Ἡ δὲ δράσις ἀποτελεῖται ὑπὸ πράξεων ἀκριβῶν καὶ καθωρισμένων. Ὁ μὴ θέλων νὰ γίνῃ δρῶν πρόσωπον, ὡς λέγει ὁ Καρτέσιος, καὶ γινόμενος μόνον θεατὴς ἐπιζητεῖ τὸ εὐχερές· κρίνει δ' ἐκ τοῦ ἀσφαλούς χειροκροτεῖ ἢ συρίζει χωρὶς νὰ παριστάνῃ καὶ οὗτος. Τούτο δύναται νὰ ὀξύνῃ τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ φοβούμαι ὅτι ἐν τῷ βίῳ ὑπάρχει πάντοτε τὸ κενόν. Ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, ἀναφέρω τὰ μειονεκτήματα μὴ παραλείπων καὶ τὰ πλεονεκτήματα. Ἄλλως τε ἡ ἰσχὺς τοῦ χαρακτήρος καὶ ἡ προσωπικὴ ἀξία δύνανται νὰ διαψεύσωσι πάσας τὰς προρρήσεις καὶ ν' ἀνατρέψωσι τοὺς κανόνας τῶν παρατηρητῶν.

Ἄλλο μειονεκτήμα τῆς ἐλλείψεως ἐπαγγέλματος εἶνε ἡ ἀνία. Εἰσὶ δὲ δύο εἰδῶν ἀνία· ἡ μὲν συνισταμένη εἰς τὸ πράττειν δυσάρεστα, ἡ δ' ἑτέρα εἰς τὸ μὴδὲν πράττειν. Ἐκαστὸς ἐξ ἡμῶν γινώσκει κάλλιστα τὰ δύο ταῦτα εἶδη τῆς ἀνίας καὶ δὲν πιστεύω ν' ἀμφισβητῆ τις ὅτι τὸ δευτέρον εἶδος εἶνε πολλῶ σκληρότερον. Μοι φαίνεται δὲ ὅτι ὁ ἄεργος βίος ἐγκυμονεῖ τὴν τοιαύτην ἀνίαν. Ἀλλά, θὰ μοι εἴπῃ τις ὅτι ὁ βίος οὗτος δὲν συνίσταται εἰς τὸ μὴδὲν πράττειν ἀλλ' εἰς τὸ πράττειν ὅ,τι ἂν ἀρέσῃ ἐκάστῳ. Τούτο δὲ, ἂν δὲν ἀπατώμαι, εἶνε τὸ κατ' ἐξοχὴν ἀνιάρων. Ἡ ἡδονὴ δὲν εἶνε τόσο εὐκόλον καὶ τόσο ἀπλοῦν πρᾶγμα ὅσον κοινῶς ὑποτίθεται. Φαίνεται μὲν ὅτι ἡ ψυχὴ εἶνε πάντοτε πρόθυμος εἰς τὸ αἰσθάνεσθαι ἡδονήν, καὶ ὅτι ἀρκεῖ νὰ τῇ παρέχῃται αὐτὴν ἐν ποικιλίᾳ ὅπως ἢ ἐν ὑπερτάτῃ γηθοσύνῃ, ἀλλὰ τοῦτο εἶνε μεγίστη πλάνη. Ἡ ἡδονὴ δὲν εἶνε τόσο φυσικὴ πρὸς τὸ ὄν ἡμῶν, καὶ ἡ ψυχὴ, εἰς αὐτὴν ἐγκαταλειπομένη, εἶνε ἐπιρρεπεστέρως

εἰς τὸ θλίβεσθαι μᾶλλον ἢ εἰς τὸ χαίρειν. Ὑπάρχουσιν ἄλλως δύο εἶδη ἡδονῆς: ἡ ἡδονὴ τῆς ἐργασίας καὶ ἡ ἡδονὴ τῆς διασκεδάσεως. Ἄλλ' ὁ ἄεργος βίος δὲν δύναται νὰ γνωρίσῃ μήτε τὴν μίαν μήτε τὴν ἄλλην. Ὅπως ἡ δραστηριότης χορηγῆ εἰς ἡμᾶς ἀληθεῖς ἡδονάς, πρέπει νὰ ἔχη σκοπὸν ἀκριβῆ καὶ ὠρισμένον, νὰ ἦ διαρκῆ καὶ καρτερικὴ, νὰ αἰσθάνηται αὐτὴν ἐν προόδῳ καὶ ἀναπτύξει ὁσμῆραι. Ἄλλ' οἱ ὄροι οὗτοι λείπουσιν ἀπὸ τοῦ ἄεργου βίου, δὲν ἐννοῶ δὲ διὰ τούτου τὸν ἀκηδῆ βίον, ἀλλὰ τὸν ἀσταθῆ καὶ ἐπιπόλαιον, ὅστις ἀπὸ τῶν ταξιδίων μεταπίπτει εἰς τὰς ἐπισκέψεις καὶ τὰς ἐσπερίδας, ἀπὸ τοῦ χρωσπῆρος εἰς τὴν γραφίδα, ἀπὸ τῶν ἱποδρομιῶν εἰς τὴν θῆραν. Διότι οἱ ἀφιερούμενοι εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν γαιῶν αὐτῶν ἢ τὴν συγγραφὴν βιβλίων, ἔχουσιν ἐπάγγελμα. Ἄλλ' οὔτε τὴν ἡδονήν, ἣτις γεννᾶται ἐκ τῆς διασκεδάσεως καὶ τῆς ἀναπαύσεως μετὰ τὴν ἐργασίαν γινώσκει κἂν ὁ ἄεργος βίος. Τί θελκτικώτερον περιουσίας, ἐκδρομῆς εἰς τὴν ἐξοχὴν, ἐπισκέψεως εἰς μουσεῖόν τι, δι' ἐκεῖνον ὅστις δὲν ἀπολαύει εὐχερῶς τῶν τέψεων τούτων καὶ ὅστις ὑποκλῆπτει ταύτας ἐκ βίου κανονικοῦ καὶ δεδουλευμένου; Ἄλλ' εἰς ἐκεῖνον ὅστις ἀποκτᾷ αὐτὰς ὁπόταν θέλῃ, δὲν εἶνε διασκεδάσεις ἢ ἀντιπερισπασμός, ἀλλ' ἀσχολία. Εἶνε ἡδονὴ δυναμένη εἶτι νὰ ἦ εὐχάριστος, ἀλλ' οὐχί καὶ θελκτικὴ.

Νομίζω λοιπὸν ὅτι, μεταξὺ ἴσων καὶ πλὴν ἐξαιρέσεων τινῶν, περισσότερα εὐτυχία ὑπάρχει ἐν τῷ ἐνεργῷ βίῳ ἢ ἐν τῷ ἄεργῳ. Ἄλλ' ὑποθέτω ὅτι τὸ ἐπάγγελμα εἶνε ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τὰς ὀρεξεις καὶ τὰς δυνάμεις τοῦ ἐνασκούντος αὐτό· διότι εἶνε σκληρότατον νὰ ἦ τις καταδικασμένος εἰς ἔργον δι' ὃ δὲν αἰσθάνεται αὐτὸν ἀρμόδιον. Ἐν τῶν μεγίστων τοῦ κόσμου τούτου ἀγαθῶν τὸν ἀντικείμενον, εἶνε νὰ αἰσθάνηται τις ἀγάπην εἰς τὸ ἐπάγγελμα ὅπερ ἐξέλεξε. Ἄλλ' αἱ ἠυχάριστημένα κλίσεις εἶνε τόσο σπάνιαι ὅσον καὶ οἱ ἐξ ἔρωτος γάμοι. Οἱ ἀνθρώποι ἐκλέγουσιν ἐπάγγελμα τι, ὅπως νυμφεύονται σύζυγον, ἐκ κοινικοῦ ἐθίμου καὶ πρὸς ὠφέλειαν μᾶλλον ἢ ἐκ κλίσεως. Καὶ ἐν τῇ μιᾷ καὶ τῇ ἄλλῃ περιστασει ἐλπίζουσι πολὺ εἰς τὴν ἔξιν ὅπως ἐπενέγκωσι τὴν ἀγάπην. Ἐρχεται δὲ πράγματι αὕτη ἀλλὰ ψυχρὰ, χαλαρὰ, ἀνίκανος ν' ἀντιστῆ εἰς τὰς δυσχερείας τοῦ ἐπαγγέλματος ὡς καὶ εἰς τὰς δυσχερείας τοῦ συζυγικοῦ βίου. Πόσον εὐτυχεῖς εἶνε τὸν ἀντικείμενον οἱ ἀγαπῶντες τὰ καθήκοντα τοῦ ἐπαγγέλματος τῶν καὶ οἱ δυνάμενοι νὰ λέγωσι, ἀφ' οὗ ὑπέστησαν πάσας τὰς ἐξ αὐτοῦ δοκιμασίας: «Ἄν καὶ πάλιν ἐπρόκειτο νὰ ἐκλέξω ἐν ἐπάγγελλομαι, αὐτὸ θὰ ἐξέλεγον.» Ἀναμφιβόλως ὁ τὴν δῆλωσιν ταύτην ποιῶν προστίθησι καθ' αὐτόν, ὅτι ἂν ἤρχιζεν ἐκ νέου τὸ στάδιόν του θὰ ἐβελτίου ὀλίγον τὰ πράγματα καὶ θὰ μετέ-

βαλλε λεπτομέρειάς τινάς· ἀλλὰ τὰ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον εὐτυχῆ ἐπακόλουθα τοῦ σταδίου οὐδὲν ἀφαιροῦσιν ἐκ τῆς ἀξίας τοῦ ἐπαγγέλματος. Δύναιται τις νὰ τὸ ἀγαπᾷ ἐπίσης, ὡς ἀγαπᾷ ἄπιστόν τινα, ἢ αἱ παροδικαὶ ἀστάθειαι δὲν δύνανται νὰ καταστρέψωσι τὴν ἀξίαν αὐτῆς καὶ τὰ θέλητρα.

Ἀληθῶς, ἐν τοῖς μᾶλλον ἐκλεκτοῖς ἐπαγγέλμασι ὑπάρχει δεινὸν φοβερώτερον τῆς ἀποτυχίας, εἶνε δὲ τούτο ἡ μονοτονία. Τὸ πρὸς θεραπείαν ταύτης φάρμακον ἔγκειται ἐν ἡμῖν: πρέπει νὰ φροντίζωμεν περὶ ἀνακαινίσεως ἡμῶν αὐτῶν. Τινὰ τῶν ἐπαγγελλμάτων, πράγματι, εἰσὶ τόσο μηχανικά, ὥστε ὁ ἀνθρώπος οὐδὲν δύναται κατ' αὐτῶν καὶ τὸ μόνον κατὰ τῆς μονοτονίας τῆς ἐργασίας φάρμακον εἶνε ἡ ἐξίς. Ἄλλ' εἰς τὰ μὴ μηχανικὰ ἐπάγγελλα μέγα ἐλάττωμα ἐν γένει εἶνε ἡ εἰσαγωγὴ πλείονος τοῦ δέοντος κανονικότητος καὶ πειθαρχίας. Αἱ διευθύνσεις τῶν ἐργοστασίων πράττουσιν ἐνίοτε τὸ σφάλμα τοῦτο καὶ ζημιούντα. Τὸ μέγα πρόβλημα εἶνε νὰ κινήθῃ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ ἔργον του καὶ οὐχί νὰ δεσμευθῆ εἰς αὐτό. Εἶνε ἀληθές ὅτι ἐν παντί εἶνε ἀπαραίτητος ἡ τάξις, ὑποστηρίζω μάλιστα ὅτι αὕτη εἶνε τὸ μέγα ἀγαθὸν τῶν ἐνεργῶν ἐπαγγελλμάτων· ἄνευ δὲ ταύτης τῆς τάξεως ὁ βίος εἶνε τι ἄνευ σκοποῦ καὶ συνοχῆς. Ἡ τάξις λοιπὸν προφυλάσσει ἀπὸ τὴν ἀνίαν, ἀλλ' ἡ λίαν στενὴ πειθαρχία προκαλεῖ τὴν ἀνίαν, καὶ τοῦτο λησμονοῦσι συχνάκις οἱ κυβερνῶντες τοὺς ἀνθρώπους. Ἡ ἐκ τοῦ ἀρχεῖν ἡδονὴ κλεῖει τοὺς ὀφθαλμούς αὐτῶν εἰς τὴν ἐκ τοῦ ὑπακούειν ἀνίαν.

Διὰ τούτων ἐφθάσαμεν εἰς ζήτημα πολλάκις ἀνακινήθην παρὰ τῶν ἀνθρώπων· τούτεστι πότερος βίος εἶνε συντελεστικώτερος εἰς εὐδαιμονίαν, βίος λίαν ἐνεργός, ποικίλος, πλήρης δράσεως, ἢ ἀπλοῦς καὶ μονότονος, πάντοτε ὁμοῖος πρὸς αὐτόν, καὶ δεδουλευμένος εἰς κύκλον μονότονον πράξεων διηλεκτῶς ὁμοιομόρφων; Δυνάμεθα νὰ ὑποστηρίξωμεν δι' ἐπιχειρημάτων εὐλόγων ὅτι καὶ ὁ μὲν καὶ ὁ δὲ εἶνε συντελεστικὸς εἰς εὐτυχίαν. Τοῦτο δὲ εἶνε ἐν τῶν ζητημάτων ἐν οἷς φαίνεται ὅτι ἡ ἰδιουσία ἐκάστου χρησιμεύει ὡς μόνον κριτήριον. Ἐν τούτοις δὲν δυνάμεθα ν' ἀρνηθῶμεν ὅτι ποικιλία τις γεγονότων δὲν εἶνε ἐνίοτε ἀναγκαῖα ὅπως ἐξεγείρῃ τὰς ψυχικὰς δυνάμεις· κατὰ δὲ τοῦτο ὁ ἐνεργὸς βίος δύναται νὰ ἦ ὑπέρτερος τοῦ ἡρέμου. Ὁ τελευταῖος ἀπαιτεῖ ὑπερτέρας δυνάμεις τροφομένας οἰκοθεν καὶ μὴ ἐχούσας ἀνάγκην ἐξωτερικῆς ἐξεγέρσεως· ἀλλὰ συνήθως ὡς ἀποτέλεσμα ἔχει τὴν ἀπονάρκωσιν τοῦ πνεύματος, καὶ αὕτη δὲ ἡ κατ' ἐπίφασιν εὐζωία ἣν παρέχει εἶνε ἀπατηλή. Ἡ γλυκύτης ἐκείνη εἶνε δεδηλητηριασμένη· ἡ εὐάρεστος ἐκείνη χαύνωσις εἶνε ἐναρξὶς ὀλεθρίου ὕπνου, ὅστις

πάλιν εἶνε ὁ πρόδρομος τοῦ θανάτου. Ὅταν ἡ ψυχὴ αἰσθάνηται αὐτὴν προσβεβλημένην ὑπὸ τῆς κλίσεως ταύτης τῆς ἀδρανείας καὶ τῆς ἀκινήσιας, νομίζω ὅτι ὀφείλει νὰ καταπολεμήσῃ αὐτὴν παντὶ σθένει, οὐχὶ ἀφρόνως ἐπιζητούσα ῥομαντικὰς περιπετείας, ἀλλὰ δημιουργοῦσα ποικίλα συμφέροντα, δυσχερείας, καὶ ἐν ἀνάγκῃ εἶτι περισπασμούς· διότι τὰ πάντα εἶνε προτιμότερα τοῦ κενοῦ, ἢ δ' ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ τοσοῦτον ἄλλοτρία εἶνε πρὸς τὴν ἀνάπαυαν, ὥστε ἀποκτᾷ αὐτὴν ἐπὶ ζημία τῆς ἰδίας αὐτῆς ζωῆς.

Ἐπάρχει εἶδος τι ἐνεργοῦ βίου, οὗ ὁ κύκλος εἶνε λίαν περιορισμένος, καὶ οὗ αἱ πράξεις εἰσὶ πάντοτε αἱ αὐταί. Τούτο μάλιστα πρέπει νὰ δηλολογήσωμεν ἀποτελεῖ τὸν γενικὸν χαρακτήρα τῆς ἐποχῆς ἡμῶν. Ὁ καταμερισμὸς τῶν ἐργῶν δεσμεύει ἐκάστον ἡμῶν εἰς σειρὰν πράξεων περιορισμένων, ἐνεκα δὲ τῆς γενικῆς τῆς κοινωνίας τάξεως, τῆς ἕξεως τῆς πειθαρχίας καὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἀσφαλείας οἱ ἀνθρώποι μεταβάλλουσιν ὀλίγον θέσιν, ἀσχολίαν, καὶ ἔργον. Ἐπι δὲ ἡ περιπλοκὴ τῶν συμφερόντων εἰσήγαγεν ἐν πάσαις ταῖς ἐπιχειρήσεσι πληθὺν μικρῶν κανόνων καὶ λεπτολόγων προφυλάξεων, μικρῶν ἐνεργειῶν ἀπολειπόντων εἰς τὴν ἀτομικὴν ἀρχεβουλίαν. Ἐν ἐνὶ λόγῳ ὁ βίος καθίσταται ταυτοχρόνως ἐνεργὸς καὶ μηχανικός. Ἡ κατάσταση αὕτη τῶν πραγμάτων, ἀρκούντως συντελεστικὴ εἰς εὐζωίαν οὕσα, δὲν εἶνε πολὺ εἰς εὐτυχίαν, ὡς ἐννοοῦμεν αὐτήν, τούτεστι εἰς τὴν δραστηρίαν καὶ ἐλευθέραν χρησιμοποίησιν πασῶν τῶν ψυχικῶν δυνάμεων. Ἡ κανονικὴ καὶ στενὴ αὕτη δραστηριότης, ἣτις μονομερῶς μόνον ἀναπτύσσει τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ψυχὴν, εἶνε προτιμότερα ἀναντιρρήτως τῆς ἀδρανείας καὶ εἰς τοὺς πλείστους τῶν ἀνθρώπων εἶνε ὠφελιμοτάτη, καθόσον ἀναγκάζει αὐτούς νὰ χρησιμοποιοῦσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν, ἀλλ' εἶνε φόβος μὴ ὑπὸ τὴν τοιαύτην διαίταν αἱ ὑπέροχοι ψυχαὶ ἐξασθενῶσι καὶ σθενύνονται. Πάντες οἱ σημασίαν τινὰ ἀποδίδοντες εἰς τὸ ἐξαιρετὸν τοῦ ὄντος αὐτῶν καθήκον ἔχουσι νὰ καταπολεμῶσι τὸ κενὸν τοῦτο, οὐχὶ βεβαίως ἐξανιστάμενοι κατὰ τῆς κοινωνίας, ἣτις ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῆς εἶνε λίαν συνετὴ, ἀλλὰ προφυλάσσοντες μέρος τι αὐτῶν, ὅπερ ἡ ἐξωτερικὴ πειθαρχία νὰ μὴ δύναται νὰ ἐπηρεάσῃ καὶ ὑποβάλλῃ εἰς κανόνα.

Κατὰ τὸ πλείστον εἰς τὴν ἀνίαν ταύτην ἣν προξενεῖ εἰς τὰς ἰσχυρὰς ψυχὰς ἡ κανονικὴ πειθαρχία τῆς ἐνεστῶσης κοινωνίας πρέπει ν' ἀποδώσωμεν τὸ πνεῦμα τῆς ἀταξίας, ἐξ οὗ ὁ αἰὼν ἡμῶν τοσαῦτα ὑπέστη πολλάκις. Κατ' ἀρχὰς ἦτο ἀόριστος ἀνία καὶ μεμψιμοῖρος μελαγχολία. Εἶτα δὲ ἡ ἐξεγερθεῖσα φαντασία ἤρξατο ἀναπαριστῶσα τύπους ὑπερηφάνους καὶ ὧν ὁ κοινὸς χαρακτήρ εἶνε ἡ κατὰ τῆς κοινωνίας πάλιν. Ὁ Σίλλερ ἄδει τοὺς Ἀηστὰς, ὁ Βύρων τὸν Πει-

ρατήρ, ὁ Γκαίτε τὸν Προμηθέα. Οἱ ποιηταὶ οὗτοι, ἀπηυδνηκότες πλέον ἐκ τοῦ πεζοῦ πνεύματος τῆς περιβαλλούσης αὐτοὺς κοινωνίας, ὄνειροπολοῦσι τὸν ἐν τοῖς δάσει, τὸν ἐπὶ τῶν θαλασσῶν, τὸν ἐπὶ τῶν βράχων, τὸν ἐν μέσῳ θελλῶν βίον. Ἄλλα πνεύματα δὲν ἀρκοῦνται ὄνειροπολοῦντα· δρῶσιν, ἐπιζητοῦσιν ἐν ὑποχθονίαις συναιμοσίαις τὰς μυστηριώδεις συγκινήσεις αἰτινες ταράττουσι τὰς ποιητικὰς ψυχάς· ζητοῦσιν ἐν ταῖς μάχαις τῶν δημοσίων πλατειῶν τὸ πῦρ ἐκεῖνο τοῦ πυρετοῦ, ὅπερ φαίνεται εἰς αὐτοὺς ὡς ἀναβίωσις. Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἔχει πρὸς αὐτοὺς τὰ αὐτὰ θέλητρα οἷα ὁ πράσινος τάπητις εἰς τὸν χαρτοπαίκτην. Δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν ὅτι αὐταὶ εἶνε θλιβεραὶ καὶ ἐγκληματικαὶ χιμαιραι, ὅτι ἡ πυρετώδης ἐκείνη δραστηριότης ἣτις ἐπιλαμβάνεται πάντων πάντα θέλουσα νὰ καταστρέψῃ, εἶνε ψευδῆς δραστηριότης. Ὁ ἄνθρωπος οὐδαμῶς ἔχει ἀνάγκην ν' ἀνατρέψῃ τὰ περὶ αὐτὸν ὅπως ζῆσι ἐλευθέρως. Ἡ ψυχὴ του εἶνε ἀρκοῦντως ἐλευθέρη καὶ ἀρκοῦντως εὐρεῖα ὅπως μὴ ἐξαντλήται ὑπὸ τῆς ἐξωτερικῆς δράσεως κανονικοῦ βίου. Καθῆκον ἡμῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ εἶνε νὰ κατέχωμεν τὴν θέσιν ἡμῶν ἐν τῇ τάξει τῶν πραγμάτων, νὰ πράττωμεν τὸ ὠφέλιμον καὶ πράττωμεν τοῦτο καλῶς· δικαίωμα δὲ ἡμῶν εἶνε τὸ νὰ διαφυλάξωμεν τὸν ἐσωτερικὸν ἡμῶν βίον.

Ὅθεν, εἰ καὶ εἶνε ἀληθὲς ἂν εἴη τις ἐν γένει ὅτι ὁ ἐνεργὸς καὶ ποικίλος βίος εἶνε προτιμότερος τοῦ χαύνου καὶ μονοτονου, ἐν τούτοις ὑπάρχει εἶδος τι εἰρηνικοῦ καὶ ἀπλοῦ, ἀλλ' ἐνεργοῦ καὶ ὠφελίμου βίου, ὅστις ὑπὸ ἐξωτερικὸν μονότονον ἐμπεριλαμβάνει περισσώτερον ζῶν τῶν ταραχώδους καὶ ἀτάκτου βίου. Ἡ δραστηριότης ὠφελεῖ τὴν ψυχὴν, ἀλλ' ἡ ταραχὴ βλάπτει αὐτήν. Δὲν πρέπει τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ὄντος ἡμῶν νὰ ἐπασχολῶμεν, ἀλλ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν του. Ἐπιπολαία τις κίνησις, ἣτις μετὰγει ἡμᾶς ἀπαύστως ἀφ' ἐνὸς φαινομένου εἰς ἕτερον, καὶ καθιστᾷ ἡμᾶς ἀλληλοδιαδόχως παίγιον πάσης χιμαίρας, δὲν συνάδει περισσώτερον πρὸς τὸν ἀληθῆ τῷ ἀνθρώπου προορισμόν, καὶ κατ' ἀκολουσίαν πρὸς τὴν εὐτυχίαν του, παρ' ὅσον ξηρὰ καὶ γυμνὴ ἀδράνεια καταστρέφουσα αὐτήν. Ἄν οἱ ἄνθρωποι δὲν συμφωνοῦσι ὁσάκις φιλονεικοῦσι ἂν προτιμητέα εἶνε ἡ ἀνάπαυσις ἢ ἡ κίνησις, δὲν συμφωνοῦσι διότι ὑπάρχουσι δύο εἶδη ἀναπαύσεως καὶ δύο εἶδη κινήσεως. Ἡ κίνησις δυνατὸν νὰ προκύψῃ ἐκ δράσεως ὠφελίμου καὶ κανονικῆς καὶ ἐξ ἀγόνου ταραχῆς. Δυνατὸν νὰ ἔχῃ τὴν αἰτίαν αὐτῆς ἐν ἡμῖν ἢ ἐκτὸς ἡμῶν· δύναται νὰ ᾗ τὸ σημεῖον τῆς ἐπὶ τῶν πραγμάτων κυριαρχίας ἡμῶν ἢ τῆς ἐφ' ἡμῶν δεσποτείας τῶν πραγμάτων, τῆς ἀδυναμίας ἡμῶν ἢ τῆς ἰσχύος. Ἐπίσης ὑπάρχει ἡσυχία τις, ἣτις εἶνε ὁ ὕπνος τῆς ψυχῆς, καὶ ἄλλη ἡσυχία ἣτις γεννᾶται ἐκ τῆς ἀρμονι-

κῆς ἰσορροπίας πασῶν ἡμῶν τῶν δυνάμεων. Καὶ διὰ μὲν τῆς πρώτης ὁ ἄνθρωπος ἀπομακρύνεται ἐκουσίως παντὸς ἀγῶνος, δηλαδὴ τοῦ ἀληθοῦς μεγαλείου του, διὰ τῆς δευτέρας δὲ σώζει τὸ μεγαλεῖον τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, παραιτούμενος τὰ θέλητρα καὶ τὰς πομπὰς τοῦ ἐξωτερικοῦ βίου. Ὅπως ἐξέλιθωμεν τῶν περιπλόκων τούτων δεδομένων, πρέπει οὐδὲ στιγμὴν νὰ λησμονῶμεν τὴν γενικὴν ἀρχήν· ὅτι ἡ εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου εἶνε εἰς εὐθὺν λόγον πρὸς τὸν πλοῦτον, τὴν ἰσχύν καὶ τὴν τάξιν τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτοῦ βίου.

Paul Janet.

K.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Ὁ ἐν Ζακύνθῳ διευθυντὴς τῆς Ἀνατολικῆς Τηλεγραφικῆς Ἑταιρίας τῶν καλωδίων κ. Φόρστερ ἐπιστέλλει περὶ τοῦ σεισμοῦ εἰς τὴν αὐτόθι ἐκδιδομένην «Ἐλπίδα» τὴν ἐπομένην ἐπιστημονικὴν ἀνακοίνωσιν.

Πρὸς πληροφορίαν σας, ἐπιθυμῶ νὰ σᾶς γνωστοποιήσω, ὅτι ὁ σεισμός, ὅστις συνέδη τὴν παρελθούσαν νύκτα εἶχε τὸ κέντρον του εἰς τὴν θάλασσαν καὶ εἰς ἀπόστασιν τριάκοντα μιλίων ἀπὸ τοῦ νοτιοανατολικοῦ ἄκρου τῆς Ζακύνθου καὶ ἀκριβῶς μετὰξὺ Κατακόλου καὶ Στροβάδων. Τοῦτο ἐνδιαφέρει νὰ γνωρίζωμεν, διότι ἡ εἰδησις τοῦ ἀγγλοῦ πλοίαρχου, ἦν σᾶς ἐγνωστοποίησα διὰ τῆς προηγουμένης ἐπιστολῆς μου περὶ τοῦ ἡφαιστείου ἐπιβεβαιοῦται ἐντεῦθεν. Ἡδυνήθην νὰ ἐκτιμῆσω ἐπακριβῶς τὸ κέντρον τοῦ συμβάντος σεισμοῦ διὰ δοκιμῆς, ἣν ἐποιήσαμην ἐπὶ τοῦ καλωδίου, ὅπερ ἐκεῖθεν διέρχεται, καὶ τὸ ὅποιον ἀτυχῶς ἐκόπη! Φαίνεται ὅτι τὸ βάθος τῆς θαλάσσης διεσπάσθη καὶ οὕτως εἰσέδυσε τὸ καλώδιον καὶ ἐκόπη. Τοῦτο προξενεῖ μεγίστην πρὸς ἡμᾶς ζημίαν, ἀλλὰ πολὺ ἐντεῦθεν ἐκέρθησεν ἡ ἐπιστήμη, διότι οὕτως ἐλύθη τὸ ζήτημα τῶν δονήσεων, καθόσον ἀπεδείχθη, ὅτι οἱ παρ' ἡμῖν σεισμοὶ προέρχονται ἐκ τοῦ βάθους τῆς θαλάσσης, χάρις δ' εἰς τὰ καλώδια καὶ εἰς τὰ μέσα πρὸς καταμέτρησιν τῶν βλαβῶν καὶ ζημιῶν ἠδυνήθην μετὰ τινος στιγμᾶς νὰ ὀρίσω ἀκριβῶς τὸν τόπον, ἐν ᾧ ὁ σεισμός οὗτος ἔλαβε χώραν. Πανταχοῦ ὁ δονισμὸς ἐγένετο αἰσθητός.

Ὁ κ. Φόρστερ ἀγγέλλει πρὸς τούτους, ὅτι τὸ ναυαρχεῖον τῆς Μελιτῆς διέταξε δύο πολεμικὰ πλοῖα νὰ μεταβῶσιν εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ ἀγγλοῦ ὑποδείχθεν μέρος, 100 μίλια μακρὰν τοῦ Ταινάρου, ἵνα μελετήσωσι τὰ ἐκεῖ ἡφαιστειωδῆ φαινόμενα, ἅπερ παρετήρησεν ὁ πλοίαρχος οὗτος.

- Νὰ σοῦ 'πῶ ἓνα μυστικόν, Γεώργη;
- Εὐχαρίστως.
- Μα εἶνε μεγάλο μυστικόν... Χρειάζομαι ἀπολύτως 100 δραχμάς.
- Μὴ σὲ μέλει διόλου. Εἶμι τόσο μυστικὸς ὡς τε εἶνε τὸ ἴδιον ἂν νὰ μὴ ἀκουσα τίποτε.